

ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો

GPSC, ST0, S.T.I, Dy. મામલતદાર / S.O., PSI / ASI, કોન્સ્ટેબલ, બિન સચિવાલય ક્લાર્ક,
જી. ક્લાર્ક, તલાટી, TET/TAT-HTAT, વગેરે જેવી તમામ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી

BESTSELLER
SPSC Category
on
amazon.in

રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકારના (GCERT અને NCERT) દ્વારા પ્રકાશિત નવા પાઠ્યપુસ્તકો તથા વિવિધ આધારભૂત
શ્રોત આધારિત પરીક્ષાલક્ષી વિષય-વસ્તુની વર્ણનાત્મક રજુઆત

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	પ્રકરણનું નામ	નંબર
1.	ગુજરાતની સંસ્કૃતિનો પરિચય	1
◆	ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ	1
◆	ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિની વિવિધતા	2
	❀ દ્રશ્યકલા ❀	
2.	ગુજરાતની હસ્તકલાઓ : લોકભરત, માટીકામ, કાષ્ઠકામ અને સજાવટ	5
◆	હસ્તકલા	5
~	કચ્છી આરી ભરત/મોચી ભરત	~ સૌરાષ્ટ્રનું મોતીકામ
~	કચ્છનું બળ્લી ભરત	~ લોકનારીના ગૃહસજાવટ
~	સૌરાષ્ટ્રનું આભલા ભરત	~ બાંધણી
~	સુજની ભરત	~ ભરતગૂંથણ
~	કિનાખાબ	~ પાટણના પટોળા
~	મશરૂ	~ મોતીકામ
~	તાણાંઈ	~ જરીકામ
~	કાઠી ભરત	~ રોગનકામ
~	કણબી ભરત	~ રાચરચીલું
~	કેનવાસ અને નાકા ભરત	~ રંગાટીકામ
~	મહાજનિયા ભરત	~ કટાવકામ
~	હીર અને ઊનનું ભરત	~ ખરડવણાટ કળા
◆	માટીકામ	11
~	ઓળિપો	~ આળેખ
◆	કાષ્ઠકલા	12
~	પ્રાચીન સમયનાં કાષ્ઠસ્થાપત્યનાં મંદિર	
~	જૈન દેરાસરો અને તેની કાષ્ઠકળા કારીગીરી	
~	કાષ્ઠકળામાં સુશોભનો અને ભાતો	
3.	ગુજરાતની ચિત્રકલા	15
◆	તાડપત્ર પરના ચિત્રો	15
◆	ભીંતચિત્રો	15
~	કચ્છી કામણગારી ચિત્રકલા	~ જામનગરના ભીંતચિત્રો
~	ભાવનગરના ભીંતચિત્રો	~ વડોદરાના ભીંતચિત્રો

◆	પોથીચિત્રો	17
◆	કાચચિત્રો	17
◆	ઝુલુચિત્રો	18
◆	પીઠોરા ચિત્રકલા	19
◆	વારલી ચિત્રકલા	19
◆	પિછવાઈ	20
◆	રોગનશૈલી	20
◆	જાણીતા ચિત્રકારો	21
4.	ગુજરાતની શિલ્પ-સ્થાપત્ય કળા	26
◆	ગુજરાતના પુરાતત્વીય સ્થળો	26
~	સમ્રાટ અશોકનો શિલાલેખ (જૂનાગઢ)	~ ખીરસરા
~	સુદર્શન તળાવ (જૂનાગઢ)	~ શિકારપુર
~	દામોદર કુંડ	~ કાલમેર
~	ધોળાવીરા	~ કુરન
~	લાંઘણજ	~ વડનગર
~	રંગપુર	~ દેવની મોરી
~	રોજડી (શ્રીનાથ ગઢ)	~ લખપતમાં 5000 વર્ષ જૂના કબ્રસ્તાન મળી આવ્યા
~	પ્રભાસપાટણ	~ બુદ્ધની 5મી સદીની મૂર્તિનો માથાનો ભાગ મળી આવ્યો
~	દેસલપર (ગુંતલી)	
◆	UNESCO ની વિશ્વ વિરાસત સ્થળોની યાદીમાં પસંદગી પામેલા ગુજરાતના સ્થળો	33
~	ચાંપાનેર (2004)	~ ઐતિહાસિક શહેર, અમદાવાદ (2017)
~	રાણકી વાવ (2014)	
◆	અન્ય સ્થાપત્યો	35
~	સોલંકી કાળનું કર્ણાવતી	~ રણમલ ચોકી
~	રુદ્રમહાલય (સિદ્ધપુર)	~ ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
~	સહસ્ત્રલિંગ તળાવ (પાટણ)	~ અડાલજની વાવ
~	દેલવાડાના દેરા	~ દાદાહરિની વાવ
~	વલ્લભી વિદ્યાપીઠ	~ મણિમંદિર
◆	ગુજરાતનું હવેલી સ્થાપત્ય	37

◆ ગુજરાતના મુસ્લિમ સ્થાપત્યો	40
~ જામા મસ્જિદ (અમદાવાદ)	~ મોતી શાહી મહેલ (અમદાવાદ)
~ રાણી સીપ્રીની મસ્જિદ (અમદાવાદ)	~ શાહ આલમનો રોજો (અમદાવાદ)
~ સીદી સૈયદની જાળી (અમદાવાદ)	~ સરખેજનો રોજો (અમદાવાદ)
~ દરિયાખાનનો મકબરો (અમદાવાદ)	
◆ ગુજરાતના હિન્દુ અને મુસ્લિમ સ્થાપત્યોની સંકલ્પના	42
~ હિન્દુ સ્થાપત્ય (સંકલ્પના)	
~ મસ્જિદ સ્થાપત્ય (સંકલ્પના)	
◆ ગુજરાત સરકારની ઐતિહાસિક સ્મારકો અંગેની નીતિઓ	44
~ સ્મારકોને રક્ષિત કરવાની નીતિ	~ ફિલ્મિંગ માટેની મંજૂરી
~ ભારતીય ભૂમિગત ધન	~ વિશ્વ વારસા સપ્તાહની ઉજવણી અધિનિયમ- 1878
◆ મહાન સ્થાપત્યકારો	45
5. ગુજરાતની ગુફાઓ અને કિલ્લાઓ	48
◆ ગુજરાતની ગુફાઓ	48
~ ખંભાલિડાની ગુફાઓ-રાજકોટ	~ કડિયાડુંગરની ગુફા
~ શાણા વાંકીયાની ગુફાઓ	~ તળાજા ગુફા
~ ઠાંકની ગુફાઓ - રાજકોટ	~ બાબા ખ્યારાની ગુફાઓ - જૂનાગઢ
~ ખાપરિયા કોડિયાની ગુફાઓ - જૂનાગઢ	~ ઝીંઝુરીઝરની ગુફાઓ
◆ ગુજરાતના કિલ્લાઓ	49
~ ઈડરનો કિલ્લો - ઈડર, સાબરકાંઠા	~ ભદ્રનો કિલ્લો - અમદાવાદ
~ ઉપરકોટનો કિલ્લો - જૂનાગઢ	~ ઝીંઝુવાડાનો કિલ્લો - સુરેન્દ્રનગર
~ ડભોઈનો કિલ્લો	~ સુરતનો કિલ્લો
~ પાવાગઢનો કિલ્લો - પંચમહાલ	~ ગાયકવાડ હવેલી - અમદાવાદ
~ ભૂજિયા ટેકરીનો કિલ્લો - ભૂજ	

પ્રદર્શનકલા

6. ગુજરાતના લોકનૃત્યો	55
~ પઠાર નૃત્ય	~ મેરાયો નૃત્ય
~ રૂમાલ નૃત્ય	~ અશ્વ નૃત્ય
~ તલવાર નૃત્ય	~ જાગ નૃત્ય

~ ટિપ્પણી નૃત્ય	~ હીંચ નૃત્ય	
~ ગોક ગૂંથણ નૃત્ય	~ ઢોલારાણો નૃત્ય	
~ ગરબો	~ ઠાગાનૃત્ય	
~ ગરબી	~ ભરવાડોના ડોકા અને હૂડારાસ	
~ રાસ	~ મટકી નૃત્ય	
~ રાસડા	~ મરચી નૃત્ય	
~ સનેડો	~ શિકારી નૃત્ય	
~ મણિયારો	~ તલવાર રાસ	
~ મેર નૃત્ય (ચાબખી નૃત્ય)		
7. ગુજરાતમાં શાસ્ત્રીય નૃત્યો		61
~ ભરતનાટ્યમૂ	~ કુચિપુડી	
~ કથક	~ મણિપુરી	
♦ ગુજરાતના નૃત્યકારો		62
8. ગુજરાતની નાટ્યકળા		65
♦ તખ્તાનાં તેજવલયો		65
~ ગુજરાતી નાટક		
♦ દેશી નાટક સમાજ (1889 થી 1980)		66
♦ ઈન્ડિયન નેશનલ થિયેટર (આઈ.એન.ટી.)		70
♦ ભવાઈ		70
9. ગુજરાતની સંગીતકળા		73
♦ ગુજરાતમાં હવેલી સંગીત		74
♦ ગુજરાતના જાણીતા સંગીતકારો		75
♦ લોકવાદ્યો		81
♦ તંતુ વાદ્યો		81
~ એકતારો - દોતારો	~ સારંગી	
~ રાવણહથ્થો	~ સિતાર	
~ સુરંદો	~ જંતર	
♦ સુધિર વાદ્ય		82
~ વાંસળી	~ ભૂંગળ	
~ શરણાઈ	~ પાવરી	
~ મોરલી	~ તાડપુ અથવા ડોબરું	
~ શંખ	~ વેણુ	
~ રણશિંગુ		

◆ અવનંદ વાદ્ય

84

~ ઢોલ	~ ડફ
~ નગારું	~ ત્રાંસા
~ મૃદંગ	~ ખંજરી
~ તબલા	~ તિશાન ડંકા

◆ ધન વાદ્ય

86

~ મંજીરા	~ રમઝોળ
~ કરતાલ	~ ઝાલર
~ માણ	~ દાંડિયા
~ કાંસીજોડા	

10. ગુજરાતના લોકમેળો

88

~ વૌઠાનો મેળો	~ ભાડભૂતનો મેળો
~ ધાંગનો મેળો	~ પાલોદરનો મેળો
~ સ્તંભેશ્વરનો મેળો	~ માધવપુરનો મેળો
~ તરણેતરનો મેળો	~ 'ગોરસ' લોકમેળો
~ ભવનાથનો મેળો	~ રવેચીનો મેળો
~ ગિરનારની લીલી પરિક્રમા	~ સરખેજનો મેળો
~ માણેકઠારીનો મેળો	~ શાહઆલમનો મેળો
~ પલ્લીનો મેળો	~ મીરા દાતારનો મેળો
~ અંબાજીનો મેળો	~ ખંભોળજનો મેળો
~ વરાણાનો મેળો	~ નકળંગ મેળો
~ કાલ્યોકનો મેળો	~ વીર વૈતાળનો મેળો
~ ચૈઠોરનો મેળો	~ મેઘવાળ મેળો
~ બહુચરાજીનો મેળો	~ હાથિયાઠાંડુનો મેળો

❧ ગુજરાતની સંસ્કૃતિ ❧

11. ગુજરાતના મુખ્ય લોકસુમદાયો

99

◆ મેર

99

~ કલા	~ લગ્ન
~ ઉત્સવો	~ છૂટાછેડા
~ રીતિ-રિવાજો	~ ખાંભી
~ પહેરવેશ	~ ધાર્મિક માન્યતાઓ

◆ આહિર (આયર)

101

~ સૌરાષ્ટ્રના આહિરો	~ પહેરવેશ
~ કચ્છના આહિરો	~ આહિર ભરત

◆ રબારી	102
◆ ભરવાડ	103
~ ભરવાડના પેટા વર્ગો	
◆ કોળી	104
◆ દેવીપૂજક	105
~ ગોદડીનો અઘડો	~ દિવાસો કે શ્રદ્ધાંજલિ
◆ મનોરંજન પીરસતાં વિવિધ લોકસમુદાયો	106
~ ગારુડી	~ નટ બજાણિયા
~ વાદી	~ કાંગસિયાના ખેલ
~ નાથબાવા	~ બહુડપીની કળા
~ નાગમંચા	~ કઠપૂતળીના ખેલ
12. ગુજરાતની આદિવાસી સંસ્કૃતિ	108
◆ ગુજરાતના આદિવાસીઓ	108
◆ ગુજરાતના આદિવાસીઓનો સંક્ષિપ્ત પરિચય	109
◆ બંધારણમાં સ્થાન	109
◆ બંધારણીય અધિકારો	109
◆ ગુજરાતની આદિવાસી જાતિઓ	114
~ ભીલ	~ નાયકડા - નાયકા
~ પટેલિયા	~ પ્રોમલા
~ રાઠવા	~ બાવચા કે બામચા
~ ગામીત	~ પારધી
~ વારલી	~ કથોડી
~ ધાનકા	~ કોટવાળિયા
~ ધોડિયા	~ કોલધા - કોલયા
~ કુંકણા	~ પઠાર
~ હળપતિ	~ સિદી
~ ચૌધરી	
◆ આદિવાસીના નૃત્યો	123
~ હાલી નૃત્ય (ઘેરિયા નૃત્ય)	~ માટલી નૃત્ય
~ હળપતિઓનું ટૂર અને થાળી નૃત્ય	~ ટીમલી નૃત્ય
~ ચુલ્લે નૃત્ય	~ આલેણી હાલેણી નૃત્ય
~ આગવા નૃત્ય	~ ઘેરિયા નૃત્ય
~ ધમાલ નૃત્ય	~ કાકડા નૃત્ય
~ ડાંગી નૃત્ય	

◆ આદિવાસી લોકવાદ્યો	125
◆ ગુજરાતની આદિવાસી કોમની સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ અને આભૂષણો	126
~ ઉત્તર ગુજરાતની આદિવાસી સ્ત્રીઓનાં પોશાક અને ઘરેણાં	
~ મધ્ય ગુજરાતની આદિવાસી સ્ત્રીઓનાં પોશાક અને ઘરેણાં	
~ દક્ષિણ ગુજરાતની આદિવાસી સ્ત્રીઓનાં પોશાક અને ઘરેણાં	
◆ ગુજરાતના આદિવાસી ઉત્સવો	127
~ નારણદેવ	~ ડુંગરદેવ
~ વેરા	~ કંસારીદેવીનો ઉત્સવ
~ પ્રયવો	~ ભવાડા
~ ખોળા	~ રાઠવાઓનો પિઠોરો ઉત્સવ
~ દિવાસોનો ઉત્સવ	~ છડી ઉત્સવ
~ પિત્રા	~ સાંતી દોડ ઉત્સવ
~ વાઘબારસ	~ બોલાવો ઉત્સવ
~ માવલીદેવી	~ ખખોહલો
~ નવું વર્ષ	
◆ ગુજરાતના આદિવાસી મેળાઓ	131
~ ચિત્રવિચિત્રનો મેળો	~ ચૂલનો મેળો
~ શામળાજીનો મેળો	~ કડાણાનો માઈપૂનમનો મેળો
~ પાલ દઢવાલનો મેળો	~ ડાંડા રોપણીનો મેળો
~ પોશીના મેળો	~ દેવ મોગરાનો મેળો
~ ગાંધીધરનો મેળો	~ કડિયા ડુંગરનો મેળો
~ મહીસાગરના મેળાઓ	~ કેશરવાનો મેળો
~ રવેડીનો મેળો	~ ઉનાઈ માતાનો મેળો
~ માતંગઢનો મેળો	~ ઘુંટિયા આંબાનો મેળો
~ ગોળ ગધેડાનો મેળો	~ ઈંદના મેળા
~ આમલી અગિયારસનો મેળો	~ પાટી (કુકરમુંડા)નો મેળો
~ ખખોહલોનો મેળો	~ આદાપીરનો મેળો
~ કવાંટનો મેળો	~ ઘોડનો મેળો
~ ગાય ગૌહરીનો મેળો	~ દિતિયાબાપાનો મેળો
~ ગળદેવનો મેળો	~ નાગધરાનો મેળો
~ ચાડિયા મેળો	~ આદિવાસી હાટ – મેળા
~ રંગપંચમીનો મેળો	
◆ જનજાતિઓની વિધિઓ	139
~ લગ્નવિધિ	~ મરણવિધિ
~ જન્મવિધિ	

13. લોકજીવનમાં પૂજાતા દેવી-દેવતાઓ	140
~ રાંદલ : દડવા (તા. ઉમરાળા, જિ. ભાવનગર)	~ શિકોતરી માતા
~ ખોડિયાર માતા	~ શીતળામા
~ મેલડી માતા	~ બળિયાબાપા
~ નાગદેવતા	~ હડકમોઈ આવળમાતા
~ જગન્નાથજી	~ સૂરધનપૂજા
~ કચ્છના જમદાદા	~ લોકજીવનમાં પૂજાતી કુળદેવીઓ
~ વાછડાદાદા	
14. ગુજરાતની પાળિયા સંસ્કૃતિ	146
◆ પાળિયાના પ્રકારો	
15. ગુજરાતના ઉત્સવો તથા તહેવારો અને ખાનપાન	149
◆ ઉત્સવો તથા તહેવારો	149
~ નવું વર્ષ	~ ગુરૂ પૂર્ણિમા
~ તુલસી વિવાહ	~ નાગપાંચમ અને શીતળા સાતમ
~ કડવા ચોથ	~ રક્ષાબંધન
~ મકર સંક્રાંતિ	~ ગોકુળ આઠમ
~ વસંતપંચમી	~ જળગીલાણી અઘિયારસ
~ મહાશિવરાત્રિ	~ ગણેશચતુર્થી
~ હોળી	~ નવરાત્રિ અને દશેરા
~ રામનવમી	~ શરદ પૂર્ણિમા
~ મહાવીર જયંતી	~ ધનતેરસ
~ અખાત્રીજ	~ દિવાળી
~ વટસાવિત્રી અને ગૌરીવ્રત	
◆ ગુજરાતી ખાનપાન	155
16. ગુજરાતની વેશભૂષા તથા આભૂષણો	156
~ શબ્દાવલિઓ	~ પુરૂષોનાં ઘરેણાં
~ વેશભૂષા	~ સ્ત્રીઓનાં ઘરેણાં
~ પુરૂષોનો પહેરવેશ	~ મેર સ્ત્રીઓનાં ઘરેણાં
~ લોકનારીઓનો પહેરવેશ	~ રબારણોનાં ઘરેણાં
~ વરકન્યાના લગ્નપ્રસંગના	~ સૌરાષ્ટ્રની નારીઓનાં ઘરેણાં
પોશાકો	
~ બાળકોનો પહેરવેશ	~ કચ્છી, સૌરાષ્ટ્ર અને આલાવાડી
	કોળીના ઘરેણાં
~ આભૂષણ	~ લોકનારીનો આગવો શણગાર -
	ઘૂંદણાં

17. ગુજરાતનું ફિલ્મજગત	167
◆ સરસ્વતીચંદ્ર	167
◆ લીલુડી ધરતી	168
◆ કંકુ	168
◆ રેવા	169
◆ હેલારો	169
◆ 'ઠ' ફિલ્મ	169
◆ ધ ગુડ રોડ	170
◆ ગુજરાત ફિલ્મ ઉદ્યોગનીતિ	170
◆ ગુજરાતના ફિલ્મ કલાકારો	171
18. ગુજરાતની ભાષા અને બોલી	179
◆ ગુજરાતની ભાષા	180
◆ ગુજરાતની બોલીઓ	181
~ ઉત્તર ગુજરાતની (પટ્ટણી) બોલી	
~ મધ્ય ગુજરાતની (ચરોતરી) બોલી	
~ દક્ષિણ ગુજરાતની (સુરતી) બોલી	
~ સૌરાષ્ટ્રની કાઠિયાવાડી બોલી	
19. ગુજરાતી સાહિત્ય	185
◆ મધ્યકાલીન યુગના જાણીતા સાહિત્યકારો	185
◆ અર્વાચીન યુગના જાણીતા સાહિત્યકારો	189
~ સુધારક કે નર્મદ યુગ (1850 - 1885)	
~ પંડિત/સાક્ષાર/ગોવર્ધન યુગ (1885 - 1915)	
~ ગાંધી યુગ (1915-1940)	
~ અનુગાંધી યુગ (1940 - 1960)	
~ આધુનિકયુગ (1960 - આજ દિન સુધી)	
◆ આધુનિક યુગના મહિલા સાહિત્યકારો	204
20. ગુજરાતી સાહિત્યના સ્વરૂપો	206
◆ જૈન સાહિત્ય (1185 થી 1414)	206
~ રાસ	~ પ્રબંધ
~ ફાગુ	~ સ્તવન
~ બારમાસી	
◆ જૈનેતર સાહિત્ય (1414 થી 1850)	208
~ પદ	~ દુહા
~ છપ્પા	~ પદ્યવાર્તા
~ ચાબખા	~ ભવાઈ

- ~ કાફી ~ ગરબો
- ~ રાજિયા/છાજિયા/મરશિયા ~ ગરબી
- ~ આખ્યાન

♦ અવર્ચીત ગુજરાતી સાહિત્યનાં સ્વરૂપો/પ્રકાર

211

- ~ કવિતા ~ આત્મકથા (ઓટોબાયોગ્રાફી)
- ~ કાવ્યસંગ્રહ ~ આત્મચરિત્ર (બાયોગ્રાફી)
- ~ નવલકથા ~ પ્રવાસવર્ણન
- ~ નાટક ~ મહાનવલકથા
- ~ ગઝલ ~ શબ્દકોષ
- ~ સોનેટ ~ હાઈકુ
- ~ ખંડકાવ્ય ~ મહાકાવ્ય
- ~ નવલિકા (ટૂંકીવાર્તા) ~ કરુણપ્રશસ્તિ
- ~ ત્રિબંધ

21. ગુજરાતની સાહિત્યિક સંસ્થાઓ

216

- ~ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી ~ ફાર્બસ ગુજરાતી સભા
- ~ ગુજરાતી સાહિત્ય સભા ~ સાહિત્ય સંસદ
- ~ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ~ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
- ~ ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી ~ ભારતીય વિદ્યાભવન
- ~ નર્મદ સાહિત્ય સભા ~ પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા (વડોદરા સાહિત્ય સભા)
- ~ બુદ્ધિવર્ધક સભા

22. ગુજરાતનું લોકસાહિત્ય

220

- ~ ભડલી વાકય

❀ વિવિધ ❀

23. ગુજરાતના પ્રવાસધામ

229

♦ હિન્દુ યાત્રાધામો

229

- ~ સોમનાથ (પ્રભાસ પાટણ, જિ. ગીર - સોમનાથ)
- ~ મોઢેરાનું સૂર્યમંદિર (મોઢેરા, તા. બહુચરાજી, જિ. મહેસાણા)
- ~ અંબાજી મંદિર (બનાસકાંઠા)
- ~ દ્વારકા મંદિર (દેવભૂમિ દ્વારકા)
- ~ અક્ષરધામ મંદિર (ગાંધીનગર)
- ~ હાટકેશ્વર (મહેસાણા)
- ~ માવૃગયા (સિદ્ધપુર)
- ~ હઠીસિંહના દેરા (અમદાવાદ)

- ~ સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી
- ~ પાવાગઢ (તા. હાલોલ જિ. પંચમહાલ)
- ~ જૂનાગઢ
- ~ ઐતિહાસિક શહેર અમદાવાદ
- ~ સત્યાગ્રહ આશ્રમ (અમદાવાદ)
- ~ સાબરમતી આશ્રમ (અમદાવાદ)
- ~ કીર્તિ મંદિર
- ~ ગુજરાતના અન્ય જોવાલાયક સ્થળો
- ~ સ્વામીનારાયણ તીર્થધામ વડતાલ
- ~ મુસ્લિમ આસ્થા કેન્દ્રો
- ~ જૈનતીર્થો
- ~ પારસી તીર્થો
- ~ ખ્રિસ્તી તીર્થ
- ~ યહૂદી તીર્થ
- ~ સાગરીય રેતપટ
- ~ ઉજાણી સ્થળો
- ~ ઐતિહાસિક સ્થળો / પુરાતત્વિક સ્થળો
- ~ વિહારધામો

24. ગુજરાત સરકાર દ્વારા આયોજિત મહોત્સવ	244
◆ કાંકરિયા કાર્નિવલ(અમદાવાદ)	244
~ કાંકરિયા તળાવને દેશનો પ્રથમ સૌથી સ્વચ્છ સ્ટ્રીટ ફૂડ હબનો નેશનલ એવોર્ડ	
◆ આંતરરાષ્ટ્રીય પતંગ મહોત્સવ (અમદાવાદ)	245
◆ ગોપી કલા ઉત્સવ	245
◆ ઉત્તારધ શાસ્ત્રીય નૃત્ય મહોત્સવ (મોઢેરા)—મહેસાણા	246
◆ તાના-રીરી મહોત્સવ	246
◆ સાપુતારા વિન્ટર ફેસ્ટિવલ -ડાંગ	246
◆ ડાંગ દરબાર ઉત્સવ મેળો	247
◆ પંચ મહોત્સવ-ચાંપાનેર	247
◆ કચ્છ-રણોત્સવ (ઘોરડો કચ્છ)	247
◆ પોળો ઉત્સવ	248
◆ વસંતોત્સવ	248
◆ મિત્રી કુંભ ઉત્સવ	249
◆ વન મહોત્સવ	250
~ અમદાવાદના ઓઢવ ખાતે રાજ્યકક્ષાના 70માં વન મહોત્સવની ઉજવણી	

25. ગુજરાતના મહેલો

252

~ લક્ષ્મી વિલાસ પેલેસ - વડોદરા	~ કુસુમ વિલાસ પેલેસ - છોટા ઉદેપુર
~ પ્રાગ મહેલ - ભૂજ	~ નજરબાગ પેલેસ - વડોદરા
~ આયના મહેલ - ભૂજ	~ મક્કરપુરા પેલેસ - વડોદરા
~ નવલખા મહેલ - ગોંડલ	~ દોલત નિવાસ પેલેસ - સાબરકાંઠા (ઈડર તાલુકો)
~ રણજિત વિલાસ પેલેસ - વાંકાનેર	~ દિગ્વીર નિવાસ પેલેસ - નવસારી (વાંસદા તાલુકો)
~ વિજય વિલાસ પેલેસ - માંડવી	~ રૂઠીરાણીનું મહેલ - (ઈડર જિલ્લા-સાબરકાંઠા)

26. ગુજરાતના સંગ્રહાલયો અને મ્યુઝિયમો

255

◆ ગુજરાતમાં આવેલા ગ્રંથાલયો/ગ્રંથ ભંડારો	256
◆ ગુજરાતમાં આવેલી વિદ્યાપીઠ	257
◆ ગુજરાત રાજ્યના રક્ષિત સ્મારકોની યાદી	258
◆ ગુજરાત રાજ્યના કેન્દ્ર રક્ષિત સ્મારકોની યાદી	261
◆ મહત્વના સરોવરો	264
◆ મહત્વના કુંડ	264
◆ જાણીતી વાવ	265
◆ મહત્વના તળાવો	266
◆ બરોડા મ્યુઝિયમ એન્ડ પ્રિકચર ગેલેરી, વડોદરા	267
◆ જૂનાગઢ મ્યુઝિયમ, (જૂનાગઢ)	267
◆ કચ્છ મ્યુઝિયમ, (ભૂજ)	267
◆ બાર્દેજ મ્યુઝિયમ, (ભાવનગર)	267
◆ વોદ્સન મ્યુઝિયમ, (રાજકોટ)	268
◆ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ મ્યુઝિયમ, (સુરત)	268
◆ લેડી વિલ્સન મ્યુઝિયમ, (ધરમપુર)	268
◆ મ્યુઝિયમ ઓફ એન્ટિક્વિટીઝ, (જામનગર)	269
◆ સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી મ્યુઝિયમ, (વલ્લભવિદ્યાનગર)	269
◆ મહાત્મા ગાંધી મ્યુઝિયમ, (રાજકોટ)	269
◆ રાષ્ટ્રીય નમક સત્યાગ્રહ સ્મારક	269
◆ શ્રી ગિરધરભાઈ બાળસંગ્રહાલય, (અમરેલી)	270
◆ કલા અને પુરાતત્ત્વને લગતું મ્યુઝિયમ	271
◆ પ્રભાસપાટણ મ્યુઝિયમ	272
◆ હુબ્બરકલાને લગતું મ્યુઝિયમ	272
◆ બાલ શિક્ષણને લગતું મ્યુઝિયમ	272

◆ કાપડ - ઉદ્યોગને લગતું મ્યુઝિયમ	272
◆ અમદાવાદમાં ખાદી ગ્રામોદ્યોગ ભવન અને ખાદી મ્યુઝિયમનો શિલાન્યાસ	273
◆ તબીબી વિદ્યા તથા આરોગ્યને લગતાં મ્યુઝિયમ	273
~ બી.જે.મેડિકલ કોલેજના મ્યુઝિયમ, અમદાવાદ	
~ મેડિકલ કોલેજનાં મ્યુઝિયમ, વડોદરા	
~ હેલ્થ મ્યુઝિયમ, વડોદરા	
~ ભાવનગરમાં રેલવેના હેરિટેજ મ્યુઝિયમનો શુભારંભ	
◆ વ્યક્તિ વિષયક સ્મારક મ્યુઝિયમ	274
~ ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય, અમદાવાદ	
~ ગાંધી સંગ્રહાલય, ભાવનગર	
~ ગાંધી સ્મૃતિ હોલ (રાજકોટ)	
◆ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી સંશોધન સંસ્થાઓ	275
~ અટીરા : અમદાવાદ ટેક્ષટાઈલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ રિસર્ચ એસોશિયેશન (ATIRA)	
~ ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી (PRL)	
~ સ્પેસ એપ્લિકેશન સેન્ટર (SAC)	
~ વેધશાળા	
~ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ફોર પ્લાઝમા રિસર્ચ	
~ નેશનલ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ડિઝાઈન (NID)	
~ ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ	
~ કમ્યૂનિટી સાયન્સ સેન્ટર	
~ સેન્ટ્રલ સોલ્ટ એન્ડ મરીન કેમિકલ્સ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ	
27. ગુજરાતના પ્રાચીન અને અર્વાચીન બંદરો	277
◆ પ્રાચીન બંદરો	277
~ લોથલ	~ સુરત
~ બારીગાજા	~ ખંભાત
~ સુરકોટડા	
◆ અર્વાચીન બંદરો	278
~ માંડવી બંદર	~ મગદલ્લા બંદર
~ નવલખી બંદર	~ અલંગ
~ બેડી બંદર	~ દહેજ
~ ઓખા બંદર	~ હજીરા
~ પોરબંદર બંદર	~ મુંદ્રા
~ વેરાવળ બંદર	~ પીપાવાવ
~ જાફરાબાદ બંદર	~ કંડલા
~ ભાવનગર બંદર	

28. પુરસ્કારો

281

- ◆ સાહિત્યક્ષેત્રે અપાતા પુરસ્કારો 281
 - ~ રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક ~ નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક
 - ~ નરસિંહ મહેતા પુરસ્કાર ~ પ્રેમાનંદ સુવર્ણચંદ્રક
 - ~ ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી પુરસ્કાર ~ જ્ઞાનપીઠ પુરસ્કાર
 - ~ સાહિત્ય ગૌરવ પુરસ્કાર ~ વલી ગુજરાતી ગઝલ એવોર્ડ
 - ~ કુમાર સુવર્ણચંદ્રક ~ રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય અકાદમી પુરસ્કાર

◆ ગુજરાત સરકાર દ્વારા અપાતા વિવિધ પુરસ્કારો

284

- ~ વિશ્વ ગુર્જરી એવોર્ડ ~ ગુજરાત ગૌરવ પુરસ્કાર
- ~ ‘જય ભિખુ’ એવોર્ડ ~ રંગમંચ ક્ષેત્ર
- ~ ગુજરાત કક્ષાના રમત ગમત એવોર્ડ ~ લલિતકલા (ચિત્રકલા) ક્ષેત્ર
- ~ વિજ્ઞાન ક્ષેત્ર ~ પંડિત ઓમકારનાથ શાસ્ત્રીય સંગીત એવોર્ડ
- ~ શિક્ષણ ક્ષેત્ર ~ પ્રતિકારત્વ
- ~ લોકકલા ક્ષેત્ર

◆ વિશિષ્ટ રાષ્ટ્રીય પુરસ્કારો

287

- ◆ પદ્મભૂષણ પુરસ્કાર વિજેતા ગુજરાતી – 2020 290
- ◆ પદ્મશ્રી પુરસ્કાર વિજેતા ગુજરાતી – 2020 290

29. ગુજરાતના સંતો અને સમાજસેવકો

293

◆ અન્ય મહત્વના સંતો અને સમાજસેવકો

308

- મહાવરા માટે અગત્યના નમૂનારૂપ પ્રશ્નો 310
- અગાઉની પરીક્ષામાં પૂછાયેલા પ્રશ્નો 325
- અગાઉ GPSC મુખ્ય પરીક્ષામાં પૂછાયેલા પ્રશ્નો 376

ગુજરાતની સંસ્કૃતિનો પરિચય

ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિનો ઉદભવ

- લોકસંસ્કૃતિ માનવી કે માનવસમૂહનું સર્જન નથી, પણ અનેક લોકજાતિઓનો સમન્વય છે. માનવજાત તેની રસ, રુચિ, સુવિધાઓ અને ભૌગોલિક પરિસ્થિતિઓને આધારે કેટલીક પ્રજાલિકાઓ શરૂ થાય છે અને આગળ જતાં રીતરિવાજ બની જાય છે.
- ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિનો ઉદભવ સાબરમતીના કાંઠે કૂબા બાંધીને રહેતા આદિમાનવો દ્વારા થયો હોવાનું માનવામાં આવે છે. જ્યારે સૌરાષ્ટ્રની લોકસંસ્કૃતિનો ઉદભવ પશુપાલન કરતી અરણ્યવાસી જાતિઓ દ્વારા થયું હોવાનું માનવામાં આવે છે.
- મોહેં-જો-દડો અને હડપ્પાની નગરસંસ્કૃતિઓ વિકાસ પામી તે પહેલાં વિચરતી જાતિઓની લોકસંસ્કૃતિ અસ્તિત્વમાં હતી. તેના અવશેષો ગુજરાતના આદિવાસીઓનાં ઓજારો, દેવી-દેવતાઓ, ભૂવા અને પશુ -પ્રાણીઓ તથા વૃક્ષ પૂજામાંથી મળે છે.
- ગુજરાતના પુરાતત્વીય સ્થળો લોથલ અને કચ્છના ઘોળાવીરા ખાતેથી મળી આવેલા અવશેષો હજારો વર્ષો જૂની માનવ સંસ્કૃતિની પરખ કરાવે છે.
- ઈ.સ. પૂર્વે પાંચમા શતકમાં આર્યો, ગ્રીક પ્રજાઓ ગુજરાતમાં આવી અને તેઓ લાકડાંનાં દેવી-દેવતાઓની પૂજા કરતા. બરડાના મેર લોકોમાં આજે પણ આ ગ્રીક પ્રજાઓના અવશેષો જોવા મળે છે.
- આશરે 8,000 વર્ષ પૂર્વે દેવ દેવીની ઉપાસના કરનાર અને માછીમાર તરીકેનું જીવન જીવતી 'નિષાદ' પ્રજા ગુજરાતમાં આવી. આજના કોળી, ખારવા, વાઘેર અને મિયાણા જાતિના લોકોને તેમના વારસદારો માનવવામાં આવે છે.
- આશરે 4,000 વર્ષ પૂર્વે ગુજરાતમાં ગોપ સંસ્કૃતિનો ઉદય થયો. મથુરા-વૃંદાવનમાંથી આવેલા યાદવો અને આહીરો રાસલીલા લાવ્યા. આજના રાસડાની પરંપરા એ ગોપ સંસ્કૃતિની દેન છે. આમ, ગોપ સંસ્કૃતિએ ગુજરાતને અનેરા ઉત્સવો, મેળાઓ આપ્યા. તદઉપરાંત આદર, આતિથ્ય જેવા સંસ્કારો આપ્યા.
- 10મી સદીમાં સૌરાષ્ટ્રમાં સિથિયન અર્થાત્ હૂણો આવ્યા. તેઓ સૂર્યપૂજાનો સંસ્કાર સાથે લાવ્યા. આજના કાઠી દરબારોને તેમના વારસદારો માનવવામાં આવે છે. ઘોડો, ભેંસ અને હથિયારોને એમની સંસ્કૃતિના મહત્વનાં અંગો માનવામાં આવે છે.
- ઉત્તરમાંથી આર્યો અને ગુર્જરો આવ્યા. દક્ષિણમાંથી કણ્ણબી આવ્યા. દરિયાઈ માર્ગેથી સીદી અને આરબો આવ્યા. કચ્છના રણના માર્ગે બલુચો અને લોહાણા આવ્યા. આ ઉપરાંત કાઠિયાવાડમાં અતીત, સથવારા, સલાટ, સીદી, જત, બાબર, બલોચ, વણજારા, રાવળ, કુંભાર, વાલ્મિકી, લુહારીયા, તરગાડા, મોચી, થોરી વગેરે જાતિઓ ગુજરાતમાં આવી.
- મધ્યયુગમાં ઈસ્લામિક સામ્રાજ્યમાં ક્ષત્રિયો ગુજરાતમાં આવ્યા તેના પરિણામે ગુજરાતમાં ઘોડેસવારી, તલવાર નૃત્ય, શસ્ત્રો વાપરવાની વિદ્યાનો વિકાસ થયો.

પ્રેરણકલા

લોકભરત, માટીકામ, કાષ્ઠકામ
ચિત્રકલા, શિલ્પ-સ્થાપત્ય
ગુફાઓ, કિલ્લાઓ

મોટા ભાગે ગરમ વસ્ત્રો હોય છે. મુસ્લિમ સમુદાયમાં નમાજ પઢતી વખતે ઉપયોગમાં લેવાતી સાદડી એક નામદારનો પ્રકાર છે.

➔ નોંધ :- નમાજ પઢતી વખતે ઉપયોગમાં લેવાતી સાદડીને મુસલ્લો કહે છે.

માટીકામ

➔ ગુજરાતમાં પકવેલી માટીના સાધનોનો ઉપયોગ સિંધુ ખીણ સંસ્કૃતિના કાળથી થાય છે. માત્ર ચીજવસ્તુઓ બનાવવા માટે જ નહીં, પરંતુ ગામડાના મકાનમાં ભીત-લીપણ, ઊંબરાની સજાવટ તથા આંગણાના સુશોભન માટે પણ થાય છે.

➔ પાટણના ઓતિયા કુંભારો વિશિષ્ટ પ્રકારના રમકડાં બનાવે છે. સુરેન્દ્રનગરના થાનમાં પણ માટીના રમકડાં બને છે.

➔ કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રમાં પકવ્યા વગરના માટીના રમકડાંને 'ઘંટી ઘોડા' કહેવામાં આવે છે.

➔ ગુજરાતમાં અરવલ્લી અને છોટા ઉદેપુરના ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં લોકો માટીમાંથી ઘડા બનાવે છે અને તેમાં ઘોડા દેવતાની આકૃતિ દોરે છે અને ખત્રીદેવની મૂર્તિ બનાવે છે. લોકવાયકા મુજબ આવું કરવાથી પોતાના સંતાનનું રક્ષણ થાય છે.

નોંધ :

- સૌ પ્રથમ ચોપાની-માંડો ખાતે માટીકામનાં (હાલના અલાહાબાદ (ઉત્તરપ્રદેશ) પ્રથમ અવશેષો મળેલા હતા, જે વિશ્વના સૌ પ્રથમ અવશેષો હતા.

ઓળિપો

➔ ઓળિપો એક પ્રકારની ભીતિ ચિત્રકળા છે. ખાસ કરીને લગ્નના અવસર સમયે ઘરની સજાવટ માટે લીપણ કરવામાં આવે છે. આ કળા ખાસ ગ્રામીણ ક્ષેત્રના મકાનોમાં જોવા મળે છે. ગામડાંના મોટાભાગના ઘરોની ઓસરી, દિવાલ પર લીપણ કે ઓળિપો કરવામાં આવતો હતો.

➔ ઓળિપો કે લીપણમાં ચીકણી માટી, છાણ અને ઘઉંનું કુંવળ મીશ્રીત કરીને તેમાં જોઈતા પ્રમાણમાં પાણી ઉમેરી પગથી ખુંદીને તૈયાર કરાતું. જેને સ્થાનિક બોલીમાં 'ગારિયું' કહેવામાં આવતું.

➔ ઘરની સ્ત્રીઓ હાથની હથેળીઓ વડે દિવાલ કે ઓસરી પર વિવિધ ભાતો ઉપસાવતી. આ ભાતમાં વિશેષ ખજૂરી કે તાડના ચિત્રો અંકિત કરવામાં આવતા.

➔ લીપણ કે ઓળિપો લગ્ન પ્રસંગ કે તહેવારોમાં મકાનની સજાવટ વધારવા માટે કરવામાં આવતું.

આળેખ

➔ 'આળેખ' એટલે ગુજરાતના ગામની નારીઓ લીપેલી માટીની દિવાલ ઉપર રંગો વડે ચિત્રામણ કરીને પોતાની ઉર્મીઓને અભિવ્યક્ત કરે છે. આળેખ શબ્દ મૂળ આલેખન પરથી ઉતરી આવેલો છે. ભરતકામ માટે કાપડ પર કરાવતું ચિત્રકામ આળેખ કહેવાય છે.

➔ આળેખની આગવી લોક કળાના સંસ્કાર સામાજિક ઉત્સવ રૂપે જેમકે દિવાળી કે અન્ય પ્રસંગોએ ઘર, ઓરડા કે ફળિયામાં લીપણ કરવામાં આવે છે. તો ક્યારેક આ લીપણમાં મુખ્યત્વે ગણેશજીની કાપડ પર આકૃતિ બનાવવામાં આવે છે.

પીઠોરા ચિત્રકલા

- પીઠોરા ચિત્રકલા મુખ્યત્વે ગુજરાત રાજ્યના છોટાઉદેપુર જિલ્લામાં જોવા મળે છે. પીઠોરા એ છોટાઉદેપુરના રાઠવા કોમના આદિવાસીઓના દેવ છે. રાઠવા કોમના આદિવાસીઓ પીઠોરા ચિત્ર દ્વારા આદિવાસી સમાજના લોક જીવનની વિવિધ ઘટનાઓને રંગના માધ્યમથી રજૂ કરે છે.
- પીઠોરા ચિત્રો વનવાસીઓની જીવન વ્યવસ્થાને આલેખતી એક ધાર્મિક કલાકૃતિ છે તેમજ આ જ ચિત્રોને આલેખવાનું મુખ્ય કારણ ખેતીવાડીમાં વિકાસ, ઢોરઢાંખરની સુખાકારી તેમજ કુંવારી કન્યાઓનું માંગલ્ય સારુ રહે એ છે. પીઠોરાના ભીતચિત્રોનું કથાવસ્તુ લગ્નના ઉત્સવોનું છે.
- પીઠોરા ચિત્રનું આલેખન વાંસની દિવાલ પર ઘોળ કરીને કરવામાં આવે છે. પીઠોરા ચિત્રોમાં મુખ્યત્વે સફેદ, લાલ, પોપટી, લીલો, ભૂરો અને કાળો કણ કરી ચિત્રમાં રંગ પુરવામાં આવે છે.
- પીઠોરાનું ચિત્રકામ કરવા કુશળ અને અનુભવીને 'લખારા' ને બોલાવવામાં આવે છે. આ લખારા 'ચિતારા' ના નામે ઓળખાય છે. આ લખારા બારણાંની જમણી બાજુની દીવાલથી દોરવાનું ચાલુ કરે છે અને સૌપ્રથમ ગણેશજીનો ઘોડો ચીતરે છે. આદિવાસી ભાષામાં તેને 'પીઠોરાના ઘોડા લખાવવા' થી ઓળખવામાં આવે છે. આ ચિત્રોમાં સૌથી ઉપરની હારમાં સૂર્ય અને ચંદ્ર હોય છે. જ્યારે પહેલી અને બીજી હારમાં ઘોડાના ચિત્રો હોય છે.
- પીઠોરા ચિત્રકળાના નિપુણ મલાજા ગામના માનસિંહને ભારત સરકારનો હસ્તકલા એવોર્ડ પણ એનાયત કરવામાં આવ્યો છે.
- પીઠોરાની ચિત્રકળા સાથે ગાયન, વાદન અને નર્તન અર્થાત્ લોકનૃત્યો પણ ભળે છે.

વારલી ચિત્રકલા

- વારલી ચિત્રકલા મુખ્યત્વે ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્રની સીમા પર રહેતા 'સઈ' જાતિના લોકો દ્વારા દોરવામાં આવે છે જે મધ્યપ્રદેશની ભીમબેટકાની ગુફાચિત્રો સાથે મળતા આવે છે.
- વારલી ચિત્રો મુખ્યત્વે ડાંગ જિલ્લાના આદિવાસીઓ દોરે છે. ચિત્રકલામાં લગ્નપ્રસંગ, મચ્છીમારી, શિકાર, ખેતી, વૃક્ષો, નૃત્યો વગેરેના ચિત્રો દોરવામાં આવે છે. જેમાં મુખ્યત્વે ત્રિકોણનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- આ ચિત્રો દીવાલ પર ગેરૂ અને સફેદ (ચોખ્ખાનો ભૂકો કરી સફેદ રંગ બનાવાય છે.) રંગનો ઉપયોગ કરી દોરવામાં આવે છે.
- વારલી ચિત્રો ધાર્મિક પ્રસંગોની ઉજવણી રૂપે તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- દક્ષિણ ગુજરાતના સીમાંત પ્રદેશો ઉમરગામ, ધરમપુર, અને ડાંગમાં વસતા વારલી અને ફૂંકણા લોકોનાં 'પચવી' ના ચિત્રો વારલી ચિત્રકલાના નામે વિશ્વવિખ્યાત બન્યાં છે. 'પચવી' નો અર્થ થાય છે નાગપંચમીના અવસર ઉપર દોરવામાં આવતી ભીત ઉપરની ચિત્રકલા.
- મહારાષ્ટ્રની 'માશે' કોમ આ ચિત્રકળા માટે જાણીતી છે. મહારાષ્ટ્રના જાણીતા વ્યક્તિ જીવ્યા સોમા મ્હાશે કે જેઓ વારલી ચિત્રકળાને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર સુધી લઈ ગયા. તેમનું હાલમાં જ મૃત્યુ થયું જેમને પદ્મશ્રી પણ એનાયત કરવામાં આવ્યો.

ગુજરાતના પુરાતત્વીય સ્થળો

સમ્રાટ અશોકનો શિલાલેખ (જૂનાગઢ)

- મૌર્ય સમ્રાટ અશોકે ગુજરાતમાં ગિરનારની તળેટીમાં દામોદરકુંડ પાસે શિલાલેખ કોતરાવેલ છે.
- અશોકનો શિલાલેખ બ્રાહ્મી લિપિ અને પ્રાકૃત ભાષામાં કોતરાયેલ છે.
- સમ્રાટ અશોકના શિલાલેખની શોધ કર્નલ ટોડે કરી હતી.
- આ શિલાલેખ ઉકેલનાર સૌપ્રથમ વ્યક્તિ જેમ્સ પ્રિન્સેપ હતા અને તેમાં સુધારો ડો. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ કર્યો હતો.
- સમ્રાટ અશોકના શિલાલેખનો પરિઘ 75 ફૂટ છે.
- જૂનાગઢના ગિરનારની તળેટીમાં આવેલ સમ્રાટ અશોકના શિલાલેખમાં નૈતિક નિયમો આપેલા છે.
- આ શિલાલેખમાં સમ્રાટ અશોકે લોકોને હિંસાથી દૂર રહેવા, ઔષધિય વનસ્પતિનું વાવેતર કરવા તેમજ અરસપરસ સંપ કેળવવાના આદેશ આપ્યો હતો.

સુદર્શન તળાવ (જૂનાગઢ)

- જૂનાગઢ જિલ્લાના ગિરનારની તળેટીમાં ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના સૂબા પુષ્યગુપ્ત વૈશ્યએ સુદર્શન તળાવનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું.
- સુદર્શન તળાવ સોનરેખા(સુવર્ણસિકતા) નદી આગળ બંધ બાંધીને બનાવવામાં આવ્યું હતું અને તે ભારતનો પ્રથમ બંધ છે.
- રુદ્રદામાના સૂબા સુવિશાખ અને સ્કંદગુપ્તના સૂબા ચક્રપાલિતે આ તળાવનું સમારકામ સ્વખર્ચે કરાવ્યું હતું.

પુષ્યગુપ્ત વૈશ્ય	સુદર્શનતળાવનું નિર્માણ
તુષાખ્ઠ	સિંચાઈ માટે નહેરો કાઢવી
સુવિશાખ	સમારકામ તેમજ અગાઉ કરતાં સુંદર સરોવરનું નિર્માણ કરાવ્યું
ચક્રપાલિત	સમારકામ તેમજ ભગવાન વિષ્ણુનું મંદિર બંધાવ્યું

અડાલજની વાવ

- અડાલજની વાવ ગાંધીનગરમાં આવેલી છે. જેનું નિર્માણ વર્ષ 1499માં રાણી રૂડાબાઈએ વીરસિંહ વાઘેલાની યાદમાં કરાવ્યું હતું. આ વાવ પાંચ માળ ઊંડી છે, જેનો પ્રકાર 'જયા' છે. જેના સ્થપતિ ભીમાપુત્ર માણસા હતા.

દાદાહરિની વાવ

- દાદાહરિની વાવ અમદાવાદના અસારવા વિસ્તારમાં આવેલી આ વાવમાં રહેલા ફારસી શિલાલેખ મુજબ તેનું બાંધકામ સુલ્તાની બાઈ હરિરે ઈ.સ.1485માં કરાવેલું હતું.
- સંસ્કૃત શિલાલેખ મુજબ પાંચ માળની આ વાવનું બાંધકામ ડિસેમ્બર ઈ.સ.1499માં થયેલું છે.
- સ્થાનિક લોકોમાં ધાઈ હરિરે તરીકે જાણીતી બાઈ હરિર સુલ્તાનીએ મહમદ બેગડાના શાસનમાં આ વાવનું બાંધકામ કરાવેલું.
- સુલ્તાની રાણીવાસમાં મુખ્ય નિરીક્ષક હતી. આ નામ સમયાંતરે દાદા હરિરેમાં ફેરવાઈ ગયું. દરેક જગ્યાએ સુંદર કોતરણી ધરાવતી આ વાવનું બાંધકામ 3,29,000 મહમુદીઓ (રૂપિયા 3 લાખથી વધુ) ના ખર્ચે થયું.
- વાવમાં કુવાની બાજુમાં નીચે જવા માટે સર્પાકાર સીડી આવેલી છે.

બાંધકામની રચના :

- અષ્ટકોણીય બાંધણીવાળો કૂવો છે. કૂવામાંની સર્પાકાર નિસરણી પાણીની સપાટી સુધી જાય છે.
- સોલંકી સ્થાપત્ય શૈલીમાં રેતાળ પથ્થરોથી બંધાયેલ દાદા હરિર વાવ પાંચ માળ ઊંડી છે.
- વરસાદના વધારા-ઘટાડા તેમજ ઋતુ મુજબ પાણીના સ્તરમાં થતા ફેરફાર માટે તે પૂરતી ઊંડી ખોદવામાં આવી છે. દરેક માળ પર પૂરતા પ્રમાણમાં હવા અને પ્રકાશ મળી રહે તે રીતે બાંધકામ કરવામાં આવ્યું છે.

મણિમંદિર

- સૌરાષ્ટ્રના તાજમહેલનું બિરુદ પામેલ મોરબીનું મણિમંદિર વાઘજી ઠાકોરની પ્રણયપત્ની મણિબાઈની યાદગીરીનું સંભારણું છે. મોરબીના વાઘજી ઠાકોરએ પોતાના હૃદયની સુકુમારતા અહીં દાલવી છે. વાઘ મહેલ તરીકે ઓળખાતું આ માળખું લક્ષ્મી નારાયણ, કાલીકા, શિવ, રાધા-કૃષ્ણ જેવા અનેક મંદિરો આવેલાં છે.
- વાઘજી ઠાકોર બીજાના આ સ્મારકના નિર્માણ બદલ 'સૌરાષ્ટ્રના શાહજહાં' કહે છે.

ગુજરાતનું હવેલી સ્થાપત્ય

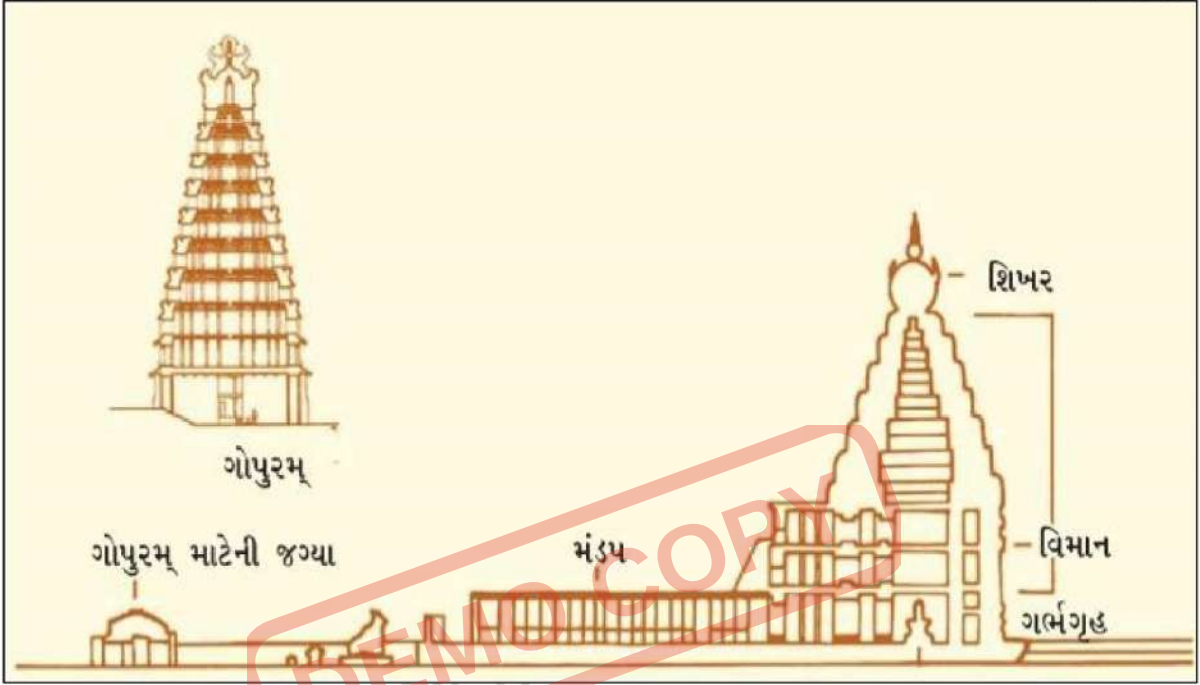
- હવેલીનો સંબંધ વૈષ્ણવ ધર્મ સાથે સંકળાયેલ છે. વૈષ્ણવ ધર્મના આચાર્ય વલ્લભાચાર્ય દ્વારા ભારતમાં 64 જેટલી હવેલી બેઠકની સ્થાપના કરેલી. આજે પણ વૈષ્ણવ ધર્મની બેઠકને હવેલી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. હવેલી સ્થાપત્યકળાની સાથે સાથે હવેલી સંગીતનો ખ્યાલ પણ વિદ્યામાં થયો. વૈષ્ણવ ધર્મમાં હવેલીની પરંપરા પાછળથી લોકસમુદાયમાં વસવાટ માટેની મહત્વની સ્થાપત્યકલા બની.

ગુજરાતના હિન્દુ અને મુસ્લિમ સ્થાપત્યોની સંકલ્પના

હિન્દુ સ્થાપત્ય (સંકલ્પના)

- ➔ **ગોપુરમ્ :** 'ગોપુરમ્' દક્ષિણ ભારતમાં મંદિરોનું પ્રવેશદ્વાર છે. ગોપુરમ્ સ્થાપત્ય ઉપરથી અર્ધગોળાકાર હોય છે. ગોપુરમ્ને મજબૂત બનાવવા માટે તેના નીચેના બે માળને ઉર્ધ્વાકાર બનાવવામાં આવે છે.
- ➔ **મંડપ :** આ સ્થાપત્ય સ્તંભો ઉપર રચાયેલ મોટો હોલ અથવા મંદિરના મુખ્ય દ્વારની સામે રચવામાં આવેલ એક વિશાળ વિસ્તાર છે.
- ➔ **શિખર :** ગર્ભગૃહના સૌથી ઊંચાણવાળા બાહ્ય ભાગ ઉપર અણીદાર બનાવવામાં આવેલી આકૃતિને શિખર કહે છે. આવા શિખરોને પિત્તળ કે સોનાથી મઢવામાં આવે છે.
- ➔ **વિમાન :** વિમાન મંદિરનો જ એક ભાગ છે, જે વર્ગાકાર અથવા ઢોળાવ આકારમાં રચવામાં આવે છે. તે ઘણા માળ સાથે પિરામિડ જેવા હોય છે અને ઉપરનો ભાગ શિખર (ટોચ) તરફ જાય છે.

ગુજરાતની ગુફાઓ અને કિલ્લાઓ

આદિમાનવના સમયથી ભટકતું જીવન જીવતા માનવી પથ્થરો કે ખડકો કોતરીને તેમાં વસવાટ કરતાં હતાં. જેમ જેમ માનવીનો વિકાસ થયો તેમ તેની કળા પ્રદર્શિત કરવા માટે તે ગુફાનો ઉપયોગ કરતો થયો.

- ➔ પોરબંદરના રાણાવાવ તાલુકામાંથી મળી આવેલ જાંબુવંતીનું ભોયરુ (ગુફા) મહાભારતકાલીન છે. તેથી ગુફાસ્થાપત્યમાં મહાભારત કાળનું મહત્વ પણ જાણી શકાય છે.
- ➔ ગુજરાતના ઇતિહાસમાં શક-ક્ષત્રપ કાળમાં બૌદ્ધ / જૈન ભિક્ષુઓને રહેવા માટે વિવિધ ગુફાઓનું નિર્માણ થયું હતું.

ગુજરાતની ગુફાઓ

ખંભાલિડાની ગુફાઓ - રાજકોટ

- ➔ આ ગુફા રાજકોટ જિલ્લાના ગોંડલ તાલુકાના ખંભાલિડા ગામથી અડધો કિલોમીટર ઉત્તર-પૂર્વમાં ચૂનાના પથ્થરોના ખડકોમાં કંડારેલી છે. જેની શોધ ઇ.સ. 1959માં પુરાતત્વશાસ્ત્રી પી. પી. પંડ્યાએ કરી હતી. અહીંથી બીજી અને ત્રીજી શતાબ્દીના બોધિસત્વ પદ્મપાણિ અને વજ્રપાણિના શિલ્પો મળ્યાં છે. ત્રણ ગુફાઓ પૈકી વચલી ગુફામાં એક સ્તૂપ અને ચૈત્યના ભગ્નાવશેષો મળી આવ્યા છે.

- ➔ ગુજરાત સરકારના પુરાતત્વ વિભાગ દ્વારા સંરક્ષિત આ ગુફા ગુજરાતમાં બૌદ્ધ સ્થાપત્ય કલાનો પ્રાચીનત્તમ નમૂનો ગણાય છે.

શાણા વાંકીયાની ગુફાઓ

- ➔ રૂપેણ નદીના કાંઠે આવેલ ગીર સોમનાથ જિલ્લાના ઉના તાલુકાના વાંકીયા ગામની નજીક શાણા ડુંગરની કોતરોમાં 62 જેટલી ગુફાઓનો સમૂહ આવેલ છે. લોકવાયકા મુજબ ભીમ અને હિડિમ્બાના લગ્ન અહીં થયા હોવાનું મનાય છે. શાણાના ડુંગર પર આવેલ ચાર મઠ વાળી માતાનું મંદિર જાણીતું છે.

ઢાંકની ગુફાઓ - રાજકોટ

- ➔ આ ગુફા સમૂહ રાજકોટ જિલ્લાના ઉપલેટા તાલુકાના ઢાંક ગામના ડુંગરમાં આવેલ છે. ગુફામાં પ્રાચીન જૈન શિલ્પો અંકિત છે. આ ગુફાઓ ચોથી સદીના પૂર્વાર્ધની હોવાનું જણાય છે. ગુજરાત સરકારના પુરાતત્વ વિભાગ દ્વારા આ ગુફાઓ સુરક્ષિત છે.

પ્રદર્શનકળા

લોકનૃત્ય, શાસ્ત્રીય નૃત્ય
નાટ્યકળા, સંગીતકળા
લોકમેળા

ગરબી

ગરબો અને ગરબી બંને નૃત્ય નવરાત્રી સાથે સંકળાયેલ ગેય નૃત્ય છે. ગરબો અને ગરબી બંને સંઘ નૃત્યોના જ પ્રકારો છે. ગરબા મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ જ ગાઈ છે પરંતુ પુરુષો પણ એમાં જોડાય છે, જ્યારે ગરબી એ પુરુષો ગાઈ છે.

- ➡ ગરબો એટલે છિદ્રવાળો ઘડો અને ગરબી એટલે લાકડાની માંડવડી.
- ➡ ગરબીમાં દાંડિયા, ઢોલ, નરધાં ને મંજીરાનો ઉપયોગ થાય છે.
- ➡ ગરબી નોરતાં ઉપરાંત જન્માષ્ટમી, જળજીલણી અગિયારસ જેવા ઉત્સવોના પ્રસંગે ગવાય છે.
- ➡ દયારામની ગરબી મુખ્યત્વે કૃષ્ણભક્તિ સાથે સંકળાયેલી છે. આથી તેને 'ગરબીના પિતા' ગણવામાં આવે છે. દયારામની 'રસિક વલ્લભ' કૃતિ ગરબી પદ રચના માટે જાણીતી છે.

રાસ

- ➡ રાસ એ સૌરાષ્ટ્રનું આગવું લોકનૃત્ય છે. જેમાં ગોપ સંસ્કૃતિના દર્શન થાય છે.
- ➡ સૂર, તાલ અને લયની સાથે ઓછા, મધ્યમ અને ગતિમય અવસ્થામાં હલ્લિસકરાસ, મંડળરાસ, તાલરાસ, દંડરાસ વગેરે લેવામાં આવે છે.
- ➡ મહાભારતમાં રાસનૃત્યને દંડરાસ તરીકેનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. વૃંદાવનમાં ભગવાન કૃષ્ણ અને ગોપીની રાસલીલા જાણીતી છે.
- ➡ ગીતને અનુરૂપ પગની ઠેસની સાથે રમનાર વિવિધ આકૃતિની રચના કરીને એકબીજા સાથે દાંડિયા અથડાવીને ધ્વનિ ઉત્પન્ન કરે છે. જેનું દ્રશ્ય જોવા લાયક હોય છે.
- ➡ ગુજરાતમાં રાસ મુખ્યત્વે નવરાત્રિ, કૃષ્ણજન્મ, રાંદલના લોટા કે વિવિધ ધાર્મિક પ્રસંગે લેવામાં આવે છે.
- ➡ રાસની જેમ 'રાસડા' પણ સૌરાષ્ટ્રમાં જોવા મળે છે. રાસડામાં પગની ઠેસ અને હાથની તાળીઓ મુખ્ય સ્થાને હોય છે. જે ખાસ કરીને ધાર્મિક પ્રસંગોએ સમૂહમાં રજૂ થાય છે.

રાસડા

રાસડા એ તાલરાસકનો પ્રકાર છે. રાસમાં નૃત્યનું મહત્વ છે, જ્યારે રાસડામાં સંગીતનું મહત્વ છે. આજે સ્ત્રીઓમાં એક થી વધુ તાળીના રાસડા લેવાય છે.

- ➡ રાસડા એ ગરબાની જેવો જ પ્રકાર છે. રાસ અને ગરબી પુરુષપ્રધાન છે, જ્યારે રાસડા સ્ત્રીપ્રધાન છે. રાસડામાં નારીહૃદયના ભાવો અભિવ્યક્ત થાય છે. રાસડાના ગીતનું વસ્તુ સામાજિક, ત્યાગ બલિદાન, ટેક કે વીરતાનું હોય છે. રાધા કૃષ્ણનાં પ્રણય ગીતો પણ રાસડામાં ખૂબ ગવાય છે.
- ➡ વ્રતોત્સવ પ્રસંગે, મેળાઓમાં, જન્માષ્ટમી, શરદપૂનમ પ્રસંગે સ્ત્રીઓ રાસડા લે છે.
- ➡ કોળી અને ભરવાડ જાતિના રાસડામાં સ્ત્રીપુરુષો સાથે જોડાય છે. સ્ત્રીઓ તાલીઓના તાલે કે ચપટી વગાડતો ઢોલ સાથે રાસડા લે છે. એક સ્ત્રી ગવડાવે છે અને બીજી સ્ત્રીઓ ફરતી ફરતી ઝીલે છે.

સનેડો

મૂળ શબ્દ 'સ્નેહડો' પરથી ઊતરી આવ્યો છે. જેનો અર્થ પ્રેમ અથવા સ્નેહ થાય છે. ગુજરાતના લોક નાટ્ય, ભવાઈ સાથે તેની સામ્યતા છે. સનેડો મૂળ પાટણ જિલ્લાના ગ્રામ્યક્ષેત્રમાંથી ઉદ્ભવેલું લોકપ્રિય નૃત્ય છે. લગ્ન પ્રસંગોમાં, નવરાત્રિ જેવાં લોકપ્રિય તહેવારોમાં જાણીતો છે.

ગુજરાતી લોક કલાકાર અરવિંદ બારોટ અને મણિરાજ બારોટ ભાઈઓએ સનેડાને ગુજરાતી પ્રજામાં લોકપ્રિય બનાવ્યો.

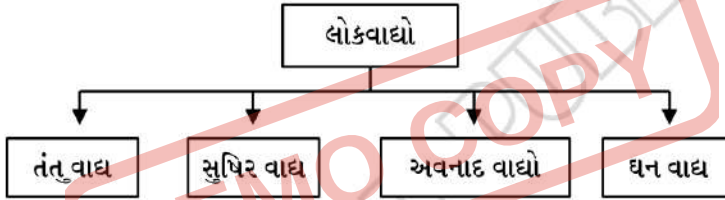
પ્રોફેસર મોલાબક્ષ

- તેમનો જન્મ દિલ્હી પાસેના ચિહાડ ગામે થયો હતો.
- તેમનું મૂળ નામ શોલેખાન હતું. તેમના ગુરુ રશિદખાન હતા. વડોદરાના સયાજીરાવ ગાયકવાડે પ્રોફેસર મોલાબક્ષ સાથે મળીને વડોદરામાં સંગીતશાળાની શરૂઆત કરી.
- 'બાલ સંગીતમાળા' અને સંગીત છંદો મંજરી તેમના સંગીત વિશેના પ્રખ્યાત પુસ્તકો છે.

લોકવાદ્યો

- શિષ્ટ સંગીત લઈએ કે લોકસંગીત, પણ તેમાં વાદ્યનું સ્થાન ખાસ જોવા મળે છે. સિતાર અને સારંગી જેવા શિષ્ટતમ વાદ્યોનાં મૂળ તંબૂરો, રાવણહથ્થો અને જંતર જેવા લોકવાદ્યોમાં છે.
- સામવેદને સંગીતની ગંગોત્રી માનવામાં આવે છે. સંગીત વિશે પ્રમાણિત માહિતી આપનાર ગ્રંથ ભરતમુનિનું નાટ્યશાસ્ત્ર છે. આ ઉપરાંત સંગીત આધારીત 'ઢોલ સાગર' નામનો ગ્રંથ પણ મળી આવે છે.
- પ્રાચીનકાળથી ભારતમાં જુદા જુદા વાદ્યો વપરાતા આવ્યા છે. જેનું વર્ગીકરણ નીચે મુજબ છે.

તંતુ વાદ્ય

જે વાદ્યમાં દોરી, તંતુ અથવા તાર વડે ધ્વનિ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તેને તંતુ વાદ્ય કહેવામાં આવે છે. ઉદા. એકતારો, રાવણહથ્થો, સુરંદો વગેરે.

એકતારો-દોતારો

- લોકસંગીતના સૌથી પ્રાચીન વાદ્યને આપણે એકતારા તરીકે ઓળખીએ છીએ. એકતારામાં સૌ પ્રથમ એક જ તાર હતો એટલે તે એક તારો કહેવાય છે. સમયાંતરે તેમાં બદલાવ લાવીને બે તાર થયાં. એમાં ધડૂજ અને બીજો પંચમનો તાર હોય છે.
- એકતારામાં તૂંબડા પર જાડા વાંસની એક દાંડી લગાડવામાં આવે છે. એકતારો સામાન્ય રીતે ભજન-કીર્તન દરમિયાન વગાડવામાં આવે છે. એકતારામાં પંચમનો તાર હોતો નથી. એકતારાને 'રામસાગર' નાં નામે પણ ઓળખવામાં આવે છે.
- દોતારામાં આગળના ભાગે બે ખૂંટીઓ હોય છે અને તેના પર તાર બાંધવામાં આવે છે. એમાં બે તાર હોવાથી 'દોતારો' તરીકે ઓળખાય છે.
- તંબુરાઓ એકતંત્રી, બેતંત્રી અને ત્રણતંત્રી હોય છે. ગુજરાતમાં ત્રણેય પ્રકારના તંબુરાઓ જોવા મળે છે. જ્યારે ત્રણતારો ઉત્તરગુજરાતમાં જોવા મળે છે.

-

-
- An aerial photograph of a large outdoor festival. A long, low building with a bright red roof runs horizontally across the middle of the frame. To the left of the building is a large, multi-tiered pagoda-like structure with a red roof. The area is filled with a massive crowd of people, many of whom are sitting on the ground. There are several colorful tents and canopies in shades of green, yellow, and blue. In the background, there is a body of water and a hilly landscape under a clear sky.

મેર

- ➔ 'મેર' અને 'મહેર' શબ્દનો પરંપરાગત અર્થ 'મુખી' કે 'આગેવાન' થાય છે. સમયાંતરે આ શબ્દ વર્ગ કે જાતિ સૂચક બન્યો છે.
- ➔ આ કોમ મૂળ પંજાબથી રાજપૂતાનામાં અને ત્યાંથી ગુજરાત બાજુ આવ્યાં ત્યારે મૈત્રક-મિહિર-મહેર-મેર નામથી બરડામાં વસ્યાં.
- ➔ આ કોમ મુખ્યત્વે પોરબંદરથી જૂનાગઢ અને જામનગર સિવાય ક્યાંય જોવા મળતી નથી. બરડા વિસ્તારના દરેક ગામમાં ઓછા-વત્તા મેર કુટુંબો છે. પોરબંદર પંથકમાં જ તેમની બહુમત વસ્તી છે.
- ➔ મેર પ્રજા સ્વમાની, જવાંમદ કોમ છે. આવી ખુમારી સૌરાષ્ટ્રની અન્ય જાતિઓમાં પણ છે. સંગઠિત થઈ એક બની આ પ્રાકૃતિક ગુણોને રચનાત્મક અને સર્જનાત્મક માર્ગે વાળી રાષ્ટ્રના વિકાસમાં યોગદાન આપવા આગળ આવી રહ્યા છે.
- ➔ મેર સૌરાષ્ટ્રની અન્ય ખમીરવંતી પ્રજાની જેમ પોતાના વટ, ખમીર અને શૂરવીરતા અને શક્તિને એકત્રિત અને સંગઠિત કરવામાં તુલનાત્મક રીતે થોડી પાછળ પડી રહી હોવાનું જણાય છે.

કલા

- ➔ મેર લોકોના દાંડિયારાસ મુખ્ય આકર્ષણનું કેન્દ્ર બને છે. રાસ લેતી વખતે ખેલેલાઓ તેમના કપડાં પર ગુલાલ છાંટી એક અનેરું દ્રશ્ય નિર્માણ કરે છે. મેર રાસમાં ચગે ત્યારે પરસ્પર દ્વન્દ્વયુદ્ધમાં ઊતર્યા હોય એવા લાગે છે. કલામય વીરત્વ એ મેર રાસની લાક્ષણિકતા છે. મેરાણીઓને ભગવાને રૂપ અને નમણી દેહલતા બંને આપ્યા. કાળી જીમી લાંબુ કાપડું, માથે લાલ ઓઢણું, હાથે એક વેંતનું (પાંચ-સાત ઈંચનું) ચાંદીનું ચુડ, નાકમાં નથ અને કાનમાં ઢોળિયાં પહેરેલ મેરાણિયોનાં રાસડા અલૌકિક હોય છે. લગ્ન અને શુભપ્રસંગોમાં આ કોમની સ્ત્રીઓ ભીંત અને ગોખલામાં પશુપંખીનાં ચિત્રો દોરે છે.

- પારધીઓ બોર, શમી, આંબો વગેરે વૃક્ષોને પોતાના ગોત્ર દેવ માને છે.
- પારધીઓના જાતિ આગેવાનને 'નાયક' કહે છે.

- ➔ આદિમ એટલે આરંભિક. આદિમ એટલે પ્રથમ અથવા પ્રાથમિક એવો શબ્દાર્થ થાય છે.
- ➔ આ જૂથો દ્રવિડો આવ્યા તે પહેલા જંગલોમાં વસવાટ કરતા હતા.
- ➔ આ જૂથના લક્ષણો ગોત્ર-વંશ અને ગામના આધાર પર સામાજિક સંગઠન, ભૌગોલિક વિવિધતા અને બોલીનો સમાવેશ થાય છે. આદિમ જૂથો જંગલ અને પહાડી વિસ્તારોમાં વસે છે.
- ➔ ગુજરાતનાં પાંચ આદિમ જૂથો કથોડી, કોટવાળિયા, કોલધા-કોલયા, પઢાર અને સીદીઓ છે.

- રામચંદ્ર વર્માની નોંધ અનુસાર ભારતના આયોજન પંચે ઈ.સ. 1969 ના આદિવાસીઓની સ્થિતિના અભ્યાસ માટે શીલુ સમિતિની રચના કરી. પાંચમી પંચવર્ષીય યોજનામાં આદિજાતિ વિકાસ કાર્યક્રમની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી.
- આદિમજૂથની આદિજાતિઓ નક્કી કરવા માટે કેટલાંક ધોરણો નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા.
- ભારત સરકારે 74 આદિમ આદિજાતિ ઘોષિત કરી જે પૈકી ગુજરાતની 5 આદિજાતિઓનો સમાવેશ થાય છે.
- 1978 - કોટવાડિયા, કથોડી
- 1982 - પઢાર, સિદી
- 1983 - કોલધા

કથોડી

- ➔ આ જાતિને કાથોડિયા અથવા કાત્કરી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- ➔ આ જૂથ ગુજરાત, રાજસ્થાન, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક અને દાદરા નગરહવેલીમાં વસવાટ કરે છે.
- ➔ 'કાત્કરી' શબ્દ મરાઠી શબ્દ 'કાથ' અથવા 'કાત' ઉપરથી ઊતરી આવ્યો છે. જેનો અર્થ 'કાથો' બનાવવાના વ્યવસાય સાથે જોડાયેલા લોકો એવો થાય છે.
- ➔ ભૂતકાળમાં તેઓ ખેરના વૃક્ષોમાંથી કાથો પાડવાનું અને લાકડામાંથી કોલસા પાડવાનું કામ કરતા હતાં.
- ➔ આ જૂથનો મુખ્ય વ્યવસાય વનપેદાનો એકત્ર કરવાનો અને છૂટક મજૂરી કરવાનો છે.
- ➔ તેમની બે પેઢાજાતિઓ છે જેમાં ઢોર કાથોડી અને સોન કાથોડીનો સમાવેશ થાય છે.
- ➔ તેમના સામાજિક વ્યવહારોનું નિયમન પંચ દ્વારા થાય છે.
- ➔ કાથોડી લોકો તેમના ઘરમાં અશુદ્ધ મરાઠી ભાષા બોલે છે.

આગવા નૃત્ય

- ભરૂચ જિલ્લાના આદિવાસીઓ આ નૃત્ય કરી જાણે છે. તેમાં મંજીરા અને પૂંગી વાદ્ય તરીકે વપરાય છે. હાથમાં લાકડી રાખીને આ નૃત્ય કરવામાં આવે છે.

ધમાલ નૃત્ય

- ધમાલ નૃત્યનો સંબંધ સીદી જાતિ સાથેનો છે. સલ્તનત કાળમાં આફ્રિકામાંથી આવેલી આ પ્રજા ગુજરાતમાં જાફરાબાદ, જૂનાગઢ વિસ્તારમાં સ્થાયી થઈ.
- ધમાલ નૃત્યમાં તેઓ નાળિયેરની આખી કાચલીમાં કોડીઓ નાંખી માથે લીલુ કપડું બાંધે છે અને તેમને માથા પર પહેરે છે. તેને 'મશીરા' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. હાથમાં મોરપીંછની ગુચ્છ અને નાનો ઢોલક લઈને હાથમાં વગાડતા વગાડતા નૃત્ય કરે છે. આ નૃત્ય વૃંદમાં હોય છે. ભાગ લેનાર બધા એકી સાથે મોટેથી બૂમ પાડીને 'હો...હો...હો...' બોલતા જાય છે.
- આ નૃત્યમાં શિકાર મેળવવા જતા અને શિકાર મેળવીને આવતા આનંદ વ્યક્ત થાય તેવી અનુભૂતિ નૃત્યમાં જોવા મળે છે. પુરુષની સાથે સ્ત્રીઓ પણ વાદ્ય વગાડીને આનંદ લે છે.
- સીદીઓ મુખેથી ગીત ગાતા જાય, ગવરાવતા જાય, ઠેક મારતા જાય અને બધાને માથે મોરપિંછનું ઝૂંડ ફેરવતા જાય. આમ આ ધમાલ નૃત્ય આદિવાસી સંસ્કૃતિની ઉત્તમ નૃત્ય છે.

ડાંગી નૃત્ય

- આદિવાસી નૃત્ય ખાસ કરીને ડાંગ વિસ્તારમાં આ નૃત્ય પોતાની આગવી સંસ્કૃતિને રજૂ કરે છે. જેને 'ચાળો' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. જેમાં 27 પ્રકારના તાલ જોવા મળે છે. દા.ત. ઠાકર્યો ચાળો, માળીનો ચાળો અને ચકલીનો ચાળો.
- ચકલી, મોર, મરઘી કે કાચબો જેવા પ્રાણીઓની નકલ નૃત્ય સ્વરૂપે દેખાડવામાં આવે છે.
- થાળી, ઢોલક કે મંજીરા જેવા વાંજિત્રોમાંથી સૂર તેની આગવી વિશેષતા છે.
- માળાનો ચારો નૃત્ય પૂરું થવા આવે ત્યારે પુરુષના ખભા પરથી સ્ત્રીઓ જમીન પર ઉતરી પડે છે અને પુરુષના શરીરને સ્પર્શે છે. જેનો અર્થ એવો થાય છે કે પુરુષને પડેલી તકલીફ બદલ સ્ત્રીઓ માફી માંગે છે.

માટલી નૃત્ય

- માટલી નૃત્ય એ સ્ત્રી નૃત્ય છે. આદિવાસી સિવાયની કેટલીક જાતિઓમાં પણ આ નૃત્ય પ્રચલિત છે. આદિવાસીઓમાં ખાસ કરીને લગ્ન પ્રસંગે આ નૃત્ય થાય છે. હાથમાં પિતળના લોટા કે ઘડા લઈને સ્ત્રી કેડમાંથી નીચી નમી, ગોળ ગોળ ફરતી જઈ લોટો કે ઘડો બે હાથમાં રમાડી, માથા ઉપર જમણી બાજુએથી ડાબી બાજુએથી જમણી બાજુ ઉતારે છે. તેના ઉપર હાથમાં પહેરેલી વીંટી કે કરડાનો તાલ આપે છે. ઢોલની ઢાંડી અને વીંટીનો તાલ એક રહે છે.

ટીમલી નૃત્ય

- આ નૃત્યમાં ઢોલ-શરણાઈની જરૂર પડે છે એટલે આ નૃત્ય લગ્નના દિવસોમાં રાત્રે થાય છે. તેમાં નાચનારા વયમાં રહેલા ઢોલીને ફરતા, મનગમતા જુથમાં જોડાઈને નાચે છે. નૃત્ય કરનાર એક બીજાની કેડે હાથના કંદોરા બાંધીને નાચે છે. ટીમલી નૃત્યમાં સ્ત્રીઓ કે પુરુષો ગીતો ગાતા નથી.

આમલી અગિયારસનો મેળો

- દાહોદ જિલ્લાના લીમખેડા ખાતે ફાગણ સુદ અગિયારસનાં રોજ હસ્તેશ્વર મહાદેવ મંદિરના પટાંગણમાં આ મેળાનું આયોજન થાય છે.
- આ મેળામાં યુવક-યુવતી એકબીજાને પામવા માટેની માનતા રાખે છે.

ખખોહલોનો મેળો

- પંચમહાલ જિલ્લામાં દીવાળીના તહેવારની આસપાસ આ મેળાનું આયોજન થાય છે.
- માટીના કોડિયામાં અગ્નિ પ્રગટાવી તેમાં મરચું, મીઠું નાંખી ધુમાડો કરવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ આખા ગામમાં આ કોડિયાને ફેરવવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ આ કોડિયું ગામની બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે.
- એવી માન્યતા છે કે, આ પ્રકારની વિધિ કરવાથી સમગ્ર ગામમાં સુખ-શાંતિની કૃપા ઈશ્વર કરે છે.

કવાંટનો મેળો

- પૂર્વ ગુજરાતના રાઠવા આદિવાસીઓને રંગીન પોષાક, સંગીત, નૃત્ય અને આકર્ષક ઘરેણાંનો અનહદ શોખ હોય છે. છોટા ઉદેપુર જિલ્લાના કવાંટ ખાતે હોળીના પાંચમા દિવસે આ મેળો ભરાય છે. જેને ગૈરના મેળા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- ગૈર એટલે દરેક ગામમાંથી સ્ત્રી-પુરુષો અલગ-અલગ જૂથમાં મેળામાં આવે છે. દરેક જૂથમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો એકસરખા જ રંગના કપડા પહેરે છે અને દરેક જૂથમાંથી એક પુરુષ 'ગેરિયો' બનેલો હોય છે.
- ગેરિયો એટલે સંપૂર્ણ આદિવાસી પોશાકમાં ઝાડના પાંદડામાંથી બનાવેલા પોશાકો, હાથમાં તીર-કામઠું, કમર પર વિવિધ શાકભાજીઓ અને આખા શરીર પર કાળા અને સફેદ રંગના ટપકાં કરેલા હોય છે. સાથે-સાથે વાંસની ટોપી, તેના પર મોરના પીછાં અને બળદના ગળામાં બાંધવામાં આવતા ઘૂઘરાનો કંદોરો બનાવી કેડ પર પહેરવામાં આવે છે. ત્યારબાદ ઢોલ પર વાગતા નાદ સાથે તાલ મેળવી યુવતીઓને રીઝવવા લોકનૃત્ય કરે છે. આ મેળામાં જો કોઈ પુરુષ અને સ્ત્રી એકબીજાને ગમી જાય તો લગ્ન સંબંધથી બંધાય છે.
- મેળા દરમિયાન રાઠવા આદિવાસીઓ માટીમાંથી બનાવેલા ઘોડા અને અન્ય દેવી આકૃતિઓને ગામની બહાર આવેલા દેવના સ્થાને મૂકી આવે છે અને તેઓ માને છે કે, દેવતાઓને તેઓએ ખુશ કર્યા છે.
- આ આદિવાસીઓનો મેળો છે. અહીં આ મેળામાં આદિવાસી યુવક-યુવતીઓ દ્વારા પાવા, ઢોલ, તૂર અને પીહો જેવા સંગતના સાધનો સાથે મેળામાં વિવિધ નૃત્યો કરવામાં આવે છે.

ગાય ગોહરીનો મેળો

- ગુજરાતનો આ મેળો દાહોદના ગરબાડા તાલુકાના નહેલાવ ગામે ભરાય છે. જે 300 વર્ષનો ઇતિહાસ ધરાવે છે. આમાં મુખ્ય ભીલ જાતિના લોકો ભાગ લે છે. આ મેળો દિવાળી પછી બેસતા વર્ષે અને ભાઈબીજના દિવસે યોજાય છે. આ મેળામાં ગાય સાથે બળદોની પણ પૂજા થાય છે.

ગળદેવનો મેળો

- દાહોદ વિસ્તારના અદિવાસીઓનો મેળો છે. કોઈ બાળક શરીરે ગળતું હોય તો તેના માતા-પિતા બાળકની બિમારી દૂર કરવા ગળદેવની બાધા રાખે છે.

લોકજીવનમાં પૂજાતા દેવી-દેવતાઓ

ધર્મની બાબતમાં સૌથી વધુ દેવ દેવીઓ ધરાવનાર દેશ તરીકે વિશ્વભરમાં ભારતનું સ્થાન મોખરે રહ્યું છે. હિંદુ તત્ત્વચિંતને તૈત્રીસ કરોડ દેવતા ને નવ કરોડ દેવીઓની કલ્પના કરી છે.

- ➔ વેદમાં વર્ણવાયેલા પૃથ્વી, સૂરજ, ચંદ્ર, મેઘ જેવા પ્રકૃતિના તત્ત્વો અને રામચંદ્ર, શંકર જેવા પુરાણોએ પ્રબોધેલા દેવો અને લોકદેવો.
- ➔ લોકદેવોની પૂજામાં માતૃપૂજા, શક્તિપૂજા, પિતૃ પૂજા, તુલસી, વડ, પીપળો, નાગ, ગાય, વૃક્ષ, અને પશુ પક્ષીઓની પૂજા ઉપરાંત સ્થાનિક નાના-મોટાં અનેક દેવ-દેવીઓ કુળદેવીઓ અને પિતૃઓની પૂજા ગુજરાતના લોકજીવનમાં ઘેરઘેર જાણીતી છે.
- ➔ લોકજીવનમાં દેવપૂજાની સાથે ઉત્સવો પણ જોડાઈ ગયા છે, તેથી ઉત્સવો —પ્રસંગે સાથે દેવપૂજા, નૃત્ય અને ગીત—સંગીતથી વાતાવરણ ગૂંજી ઊઠે છે.

રાંદલ : દડવા (તા. ઉમરાળા, જિ. ભાવનગર)

- ➔ સોળે કળાએ ખીલીને પોતાના અપરૂપ તેજથી જગતને અજવાળતા સૂરજદાદા અને એમનાં પત્ની રાંદલની પૂજા ગુજરાતના લોકજીવનમાં ઠીકઠીક પ્રચલિત છે.
- ➔ સૂર્યાણીનું બીજું નામ છાયા છે. છાયા એટલે આપણાં રાંદલમાં. તે કેટલાક ઠેકાણે રત્નાદેના નામે જાણીતાં છે.
- ➔ પુરાણોમાં સૂર્યપત્ની તરીકે રત્નાદેના બદલે 'રાણી' એવું નામ જોવા મળે છે.
- ➔ રાંદલ કુટુંબના દુઃખો દૂર કરનારી અને નારીને માતૃત્વ આપનારી ફળદ્રુપતાની દેવી ગણાય છે.
- ➔ રાંદલ રિદ્ધિ-સિદ્ધિની પણ દાતા ગણાય છે. એની પૂજા કરનારની સંસારવાડી આંખને ઠારે એવી લીલીછમ રહે છે. એવી લોકમાન્યતાને લઈને લગ્ન કે જનોઈ જેવા શુભ પ્રસંગે વાર તહેવારે કે આડા દિવસે રાંદલ તેડવામાં આવે છે.

- ➔ લોકજાતિઓમાં રાંદલ તેડવાનો રિવાજ આજે પણ ચાલ્યો આવે છે. શ્રાવક લોકો આને ગોત્રજ તરીકે પૂજે છે.
- ➔ રાંદલ એ વિશ્વકર્માની પુત્રી હોવાથી વિશ્વકર્માની વંશજ ગણાતી કારીગર કામોમાં રાંદલ પૂજાનું મહત્ત્વ સવિશેષ જોવા મળે છે.
- ➔ વિશ્વકર્માને પોતાના વડવા માનતા ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના સુથારો છાયા-રાંદલને પોતાના ફઈબા તરીકે ઓળખે છે.
- ➔ ઈરાનથી સૂર્યપૂજાને સાથે લાવેલા પારસી લોકો પણ સીમંત પ્રસંગે વહુનો ખોળો ભરીને રાંદલની પૂજા કરતાં જોવા મળે છે.

ગુજરાતની પાળિયા સંસ્કૃતિ

- ઇતિહાસકાર લેખન માટે પ્રાચીન ગ્રંથો, પરદેશી પ્રવાસીઓની નોંધપોથી, મહાનુભાવોની આત્મકથા, અભિલેખો, તામ્રપત્રો, સિક્કાઓ તથા પાળિયાને સામગ્રી ગણવામાં આવે છે.
- ઉપર જણાવેલ સામગ્રીમાં 'પાળિયો' ઇતિહાસ જાણવા માટેનું વિશ્વનીય સાધન જણાય છે. જો કે તેમ કહેવાનો આશય નથી પરંતુ તે તમામ સામગ્રી માટે સ્ત્રોત ઊભો કરવાનો અવકાશ છે જ્યારે પાળિયા માટે એવું ક્યારેય વિચારી શકાતું નથી. પરદેશી પ્રવાસીઓની નોંધ પર અનુમાન લગાવી મેળ બેસાડવામાં આવે છે.
- પાળિયા એટલે સંસ્કૃત શબ્દ 'પાલયિતુ' શબ્દ પરથી ઉતરી આવ્યો છે. તેનો શાબ્દિક અર્થ બીજાને માટે જે મોતને ભેટનારા અને આમ કરીને હંમેશ માટે અમર થનારા યૌદ્ધાઓની શહાદતની હંમેશા યાદ અપાનારા.
- પાળિયા મુખ્યત્વે પથ્થરમાંથી તેના ચિન્હ સ્વરૂપે ગુજરાતની સંસ્કૃતિની એક આગવી ઓળખ છે. પથ્થરને અબીલ, ગુલાલ કે કુંકુથી સજ્જ કરીને આજે સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારમાં પાળિયાનો ઇતિહાસ સંકળાયેલો છે.
- પથ્થર પરના પાળિયાને અલગ અલગ પ્રતીકો તરીકે સૂર્ય, ચંદ્ર, સૌભાગ્યવતીનો હાથ, પ્રાણીઓ, પ્રાણીઓના પંજા વગેરે દ્વારા તેને અંકિત કરવામાં આવે છે.
- મધ્યકાલીન યુગ દરમિયાન સૌરાષ્ટ્રના રજપૂત શાસકોએ પોતાના દેશનું રક્ષણ માટે યુદ્ધ મેદાનમાં શહાદત વહોરે તેની યાદમાં પાળિયા વિશેષ છે. પાળિયા એ વીર અને પિતૃપૂજાનું પ્રતીક છે.
- પાળિયો એક પ્રકારનું સ્મૃતિ સ્મારક છે. વિશ્વની તમામ પ્રાચીન સંસ્કૃતિમાં તેના મૂળ મળી આવે છે. પાળિયાનું પ્રારંભિક સ્વરૂપ સાદી ઊભી ખાંડેલી શિલાના રૂપમાં જોઈ શકાય છે. કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રમાં ઐતિહાસિક સમયના પાળિયાનું સ્વરૂપ રૂઢ થયેલું જણાય છે. બંને પ્રદેશમાં પાળિયાની પ્રથા સમયાંતરે અસ્તિત્વમાં આવી હશે તેમ તેની રચના શૈલી પરથી જાણી શકાય છે.
- ગુજરાતમાં સૌથી પ્રાચીન પાળિયો સાબરકાંઠા જિલ્લાના વિજયનગર તાલુકાના આભાપુર ગામ પાસે પોળોના જંગલમાં મળી આવ્યો છે. આ પાળિયામાં લેખની શરૂઆત શ્રી 'ગણેશાય નમઃ'ને બદલે 'શ્રી રામાય નમઃ'થી થાય છે.
- કચ્છમાં પ્રાચીનતમ પાળિયો બાલાસર ગામેથી સંવત 1121 નો મળી આવ્યો છે. જનસાધનાની સમજમાં ખામી અને પાળિયામાં કોઈ અર્થભેદ નથી તો પણ વ્યવહારમાં એવું જોવામાં આવ્યું છે કે જે વ્યક્તિનું જે સ્થળે મૃત્યુ થયું હોય ત્યાં ખાંભી ખોડાય અને જ્યાં વિધિપૂર્વક સ્થાપના કરવામાં આવે તેને પાળિયો કહેવાય. એ પણ જરૂરી નથી કે વ્યક્તિનું અવસાન થાય કે તરત જ તેનો પાળિયો મંડાય. મહારાવ દેશજી સં. 1797 માં સ્વર્ગ સિધાવ્યા પણ એના પાળિયાની પ્રતિષ્ઠા સં. 1819 માં થઈ.

નાગપંચમ અને શીતળા સાતમ

- ➔ શ્રાવણ સુદ પાંચમ નાગપંચમીનો તહેવાર ગુજરાતના ખેડૂતો અને માલધારી પ્રજાની સ્ત્રીઓ માટે વિશેષ મહત્વનો છે. વર્ષભર ખેતરવાડી અને વનમાં કામ કરતી આ પ્રજા નાગદંશથી એમને અને એમના પશુધનને બચાવવાના હેતુથી નાગની શ્રદ્ધાપૂર્વક પૂજા કરે છે. સુરેન્દ્રનગર જિલ્લામાં વઢવાણ નજીક મોટો લોકમેળો ભરાય છે. ભૂજમાં ભૂજિયા ડુંગર પર ભૂજંગદેવની પૂજા થાય છે.
- ➔ નાગપંચમીની જેમ શીતળા સાતમનો ઉત્સવ પણ ગ્રામીણ પ્રજા સવિશેષ શ્રદ્ધાપૂર્વક ઊજવે છે. પોતાના સંતાનોને શીતળાના કોપથી રક્ષવા તેઓ શીતળા માતાની પૂજા કરે છે અને પ્રસાદ વહેંચે છે. શીતળા સાતમના આગળના દિવસને રાંધણછટ્ઠ તરીકે ઊજવાય છે.

રક્ષાબંધન

- ➔ શ્રાવણી પૂર્ણિમાના રોજ રક્ષાબંધનનો ઉત્સવ ભાઈ-બહેનના પ્રેમ સ્વરૂપે મનાવવામાં આવે છે.
- ➔ આ દિવસે બ્રાહ્મણો પોતાની જનોઈ બદલે છે.
- ➔ જેને ગુજરાતમાં સ્થાનિક ભાષામાં 'બળેવ' પણ કહેવામાં આવે છે.
- ➔ સમુદ્ર કિનારે વસતાં લોકો ખાસ કરીને દરિયાખેડૂ સમુદાય આ દિવસે સમુદ્રને નારિયેળ અર્પણ કરીને વરુણદેવની અર્ચના કરે છે. અને તેથી 'નારિયેળી પૂર્ણિમા' તરીકે પણ ઓળખાય છે.

ગોકુળ આઠમ

- ➔ શ્રાવણ વદ આઠમના રોજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ મથુરાની કારાગારમાં થયો હતો. તેમના જન્મદિનને ઉત્સવ સ્વરૂપે સમગ્ર ભારતમાં 'જન્માષ્ટમી' તરીકે તથા સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારમાં 'ગોકુળ આઠમ' તરીકે ઊજવવામાં આવે છે.
- ➔ આ ઉત્સવ દરમિયાન 'મટકી ફોડ'નું આયોજન કરવામાં આવે છે. ખાસ કરીને ગુજરાતમાં ડાકોર અને દ્વારકા ખાતે ગોકુળ આઠમનું વિશેષ આયોજન કરવામાં આવે છે.

જળઝીલણી અગિયારસ

- ➔ ભાદરવા સુદ અગિયારસના રોજ જળઝીલણી અગિયારસ તરીકે મનાવાય છે.
- ➔ ગામના મંદિરમાં રહેલ ઠાકોરજી (ભગવાન શ્રીરામ) ની મૂર્તિને વાજતે-ગાજતે ગામની નદીમાં સ્નાન કરાવી તેમને નવા વાઘા(વસ્ત્રો) પહેરાવામાં આવે છે. આ પરંપરા ભાલપ્રદેશ અને સૌરાષ્ટ્રમાં જોવા મળે છે.

ગણેશતુર્થી

- ➔ આ તહેવાર ભાદરવા સુદ ચોથથી ભાદરવા સુદ ચૌદશ સુધી મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત, આંધ્રપ્રદેશ, કર્ણાટક અને તમિલનાડુમાં વિશેષ મનાવાય છે.
- ➔ હિન્દુ દેવતાઓમાં ગણેશ પ્રથમ સ્થાને છે. આ તહેવારનો આરંભ શિવાજી દ્વારા મુઘલો વિરુદ્ધ હિન્દુ ધર્મના પ્રસાર અને રાષ્ટ્રવાદની ભાવના જગાડવા કરેલો જેને બાળગંગાધર તિળકે ઈ.સ.1893માં પુનર્જીવિત કર્યો. અંતિમ દિવસે ગણેશ પ્રતિમાનું નદી અથવા સમુદ્રમાં વિસર્જન કરવામાં આવે છે.

જ્ઞાતિ	સ્ત્રીનો પોશાક	સ્ત્રીના ઘરેલા
કોળી	કાળી જીમી, લીલા કમખા અને કોથમીર ભાતની ચુંદડી	કાનમાં વેડલા, ગળામાં હાંસળી, હાથમાં વીંટી
ભરવાડ	કાળી જીમી ઉપર ભરત ભરેલું વસ્ત્ર, લાલ રંગની ચુંદડી	કાનમાં વેડલા, પાંદડિયા, કોકરવા, નાકમાં નથવી, હાથમાં બલોયા
મેર	સફેદ ઢાળવો કમરે વીંટે છે તથા કાળા રંગનું ઓઢણું—કાપડું (કુંવારી કન્યા) લીલા રંગનું કાપડું અને લાલ ઓઢણું (પરણેલી સ્ત્રી)	કાનમાં ઠોળિયા, ડોકમાં મોહનમાળા, હાથમાં કરંડિયા, સરલિયા, પગમાં કડલા અને વીંછીયા
જત (કચ્છ)	ખભાથી પગ સુધીનો દોરીવાળો આભો	નાકમાં વીંટો, નથ અને સોનાની ભુલ્લી, કાનમાં નસવી, કુરલો, ડોકમાં ચાંદીની હાંસી, હાથમાં મંગલી, પગમાં કડી, પાંતી

જ્ઞાતિ	સ્ત્રીનો પોશાક
આહિર	કાળુ ઓઢણું, ઘેરા લાલ કે પીળા રંગના થેપાડા
કાઠી	રાતી જીમી, લીલા કમખા અને કાળા ઓઢણાં
વણઝારી	છાપેલા ઘાઘરા અને લાંબી બાંયનું કસવાળું કાપડું
મારવાડી	ઘેરાદાર ઘાઘરા રાતા, પીળા કે લીલા રંગના ઓઢણાં
ચારણ (ગીરકાંઠા)	કાળા કે સફેદ રંગનું સમચોરસ થેપાડું
રાજપુત ગરાસિયા	કાનમાં થોળિયા, વેડલા,

લોકનારીનો આગવો શણગાર-છૂંદણાં

- લોકજીવનને વારસામાં સૌંદર્યલક્ષી સંસ્કારો મળ્યા છે. તેમાં છૂંદણાંના કલાસંસ્કારનો સમાવેશ થઈ જાય છે. છૂંદણાને સૌરાષ્ટ્રમાં ત્રાજવડાં કે ત્રોફાવવાં કહે છે. આધુનિક યુગમાં વિવિધ રંગોના મિશ્રણ કરીને ટેટૂ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.
- કારડિયા, સથવારા, ચારણ, ભરવાડ, રબારી, કોળી, આયર, મેર, હરિજન, રખેહર અને ચમાર સ્ત્રી—પુરુષો હાથ પગ કે મોઢે છૂંદણાં પડાવે છે.

ભાતીગળ છૂંદણાં

ધ ગુડ રોડ

ધ ગુડ રોડ એ વર્ષ 2013 ની ગ્યાન કોરિઆ દ્વારા લિખિત અને દિગ્દર્શિત ભારતીય ડ્રામા ફિલ્મ છે. ભારતના 60મા રાષ્ટ્રીય ફિલ્મ પુરસ્કારમાં આ ફિલ્મને બેસ્ટ ગુજરાતી ફિલ્મનો પુરસ્કાર મળ્યો હતો. આ ફિલ્મ કચ્છની ગ્રામીણ ભૂમિમાં એક ધોરીમાર્ગ પર એકબીજા સાથે જોડાયેલી કેટલીક વાર્તાઓ રજૂ કરે છે. આ ફિલ્મ ઓસ્કારમાં ભારતનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે પસંદ કરવામાં આવેલી પહેલી ગુજરાતી ફિલ્મ છે. આ ફિલ્મમાં રજત ધોળકીયાએ સંગીત આપ્યું હતું.

મહત્વની ગુજરાતી ફિલ્મો

સર્વપ્રથમ ગુજરાતી મૂક ફિલ્મ	શેઠ સગાળશા (રજૂ થઈ શકી નહીં)
સર્વપ્રથમ ગુજરાતી મૂક ફિલ્મ	શ્રીકૃષ્ણ સુદામા (રજૂ થઈ હોય તેવી)
ગુજરાતી રાજકીય ફિલ્મ	ભક્ત વિદુર (ફિલ્મ પર પ્રતિબંધ લાગ્યો)
કવિ કલાપીની કૃતિ 'હૃદય ત્રિપુટી' પરથી બનેલી ફિલ્મ	મનોરમા
પ્રથમ બોલતી ગુજરાતી ફિલ્મ	નરસિંહ મહેતા
પ્રથમ બોલતી રમૂજી ફિલ્મ	ફાંફડો કિતૂરી
કરમુક્ત પ્રથમ ગુજરાતી ફિલ્મ	અખંડ સોભાગ્યવતી
પ્રથમ રંગીન ગુજરાતી ફિલ્મ	લીલુડી ધરતી
મહાનવલ સરસ્વતીચંદ્ર પરથી બનેલી ફિલ્મ	ગુણસુંદરીનો ઘરસંસાર

ગુજરાત ફિલ્મ ઉદ્યોગનીતિ

- ઓગસ્ટ 2013 માં ગુજરાતી ફિલ્મોને અપાતી આર્થિક સહાયને ગુજરાત સરકારે બંધ કરી દીધી હતી.
- ગુજરાત સરકાર દ્વારા ગુજરાતી ફિલ્મને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ફેબ્રુઆરી, 2016માં નીતિની જાહેરાત કરી. જેને એ, બી, સી, ડી એમ ચાર ભાગમાં વિભાજીત કરવામાં આવે છે.
- આ નીતિ પહેલા ગુજરાતી ફિલ્મને કોઈપણ ચકાસણી વિના 5 લાખ રૂપિયાની સહાય મળતી હતી પરંતુ આ પોલિસી અન્વયે નીચે મુજબની સહાય મળશે.

ક્રમ	ગ્રેડ	પોઇન્ટ	રકમ
1.	A	81 થી વધુ	રૂ. 50 લાખ અથવા ઉત્પાદન ખર્ચના 75 % જે ઓછું હોય તે
2.	B	61 થી 80	રૂ. 20 લાખ અથવા ઉત્પાદન ખર્ચના 75 % જે ઓછું હોય તે
3.	C	51 થી 60	રૂ. 10 લાખ અથવા ઉત્પાદન ખર્ચના 75 % જે ઓછું હોય તે
4.	D	41 થી 50	રૂ. 5 લાખ અથવા ઉત્પાદન ખર્ચના 75 % જે ઓછું હોય તે

ગુજરાતની ભાષા અને બોલી

ભારત એ ભાષાઓના વિવિધતાથી ભરેલો દેશ છે. ઈ.સ. પૂર્વે 1200 માં વિશ્વનો સૌપ્રથમ ગ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં 'ઋગ્વેદ' લખાયો. ત્યારબાદ ભારતમાં અન્ય વેદો, ઉપનિષદ, વેદાંગ, ઉપવેદ, રામાયણ અને મહાભારત જેવા ગ્રંથો લખાયાં.

- ➔ ઈ.સ. પૂર્વે પાંચમી સદીમાં ભારતમાં મહાવીર સ્વામીએ માગધી ભાષા અને ભગવાન બુદ્ધે પાલી ભાષામાં ધર્મના ઉપદેશો અને ત્યારબાદ તેના અનુયાયીઓએ તે ભાષામાં ગ્રંથો લખ્યા.
- ➔ ભારતની ભાષાઓ 'ઈન્ડો-આર્યન કુળ'ની ગણવામાં આવે છે. અગિયારમી સદીમાં તેનો એક પેટા ભાગ 'શૌરસેની' ભાષા કુળમાંથી રાજસ્થાની, મરાઠી અને ગુજરાતી જેવી ભાષાઓનો સ્વતંત્ર ઉદભવ થયો.
- ➔ સોલંકી યુગના સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને કુમારપાળના સમયમાં આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્ય એ ગુજરાતી સાહિત્યના બીજ રોપ્યા.
- ➔ ઈ.સ. 1185 માં ગુજરાતી ભાષાની પ્રથમ કૃતિ 'ભરતેશ્વર બાહુબલી રાસ'ને ગણવામાં આવે છે. તેના કર્તા શાલિભદ્રસૂરીને ગણવામાં આવે છે.
- ➔ મૂળ ગુજરાતી શબ્દ 'ગુર્જર' શબ્દ પરથી ઉતરી આવેલો છે. જે શબ્દ પુરુષોત્તમ દ્વાસ તરવાડી (ભાલણ) એ આપ્યો. જ્યારે ગુજરાતી શબ્દ પ્રેમાનંદ પાસેથી મળે છે. તેમણે ગુજરાતી ભાષાને અન્ય ભાષાની સમકક્ષ સ્થાન ન મળે ત્યાં સુધી માથે પાઘડી ન પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.
- ➔ માનવસમાજમાં પોતાના વિચારો અને અભિવ્યક્તિને પ્રદર્શિત કરવા જે ધ્વનિસંકેતોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેને 'ભાષા' કહેવાય છે.
- ➔ હવે જે ભાષાસમાજ હોય છે તે સર્વત્ર એકસ્વરૂપે બોલાતી નથી. ભાષા સમાજમાં પ્રદેશ, સામાજિક વર્ગ, વ્યવસાય, પ્રયોજન જેવા વિવિધ સ્વરૂપો રહેલા હોય છે. આ સ્વરૂપોમાં જે પ્રાદેશિક સ્વરૂપ ભેદો કે જે સ્પષ્ટ અને મોટા હોય છે, તેને 'બોલી' કહે છે. ગુજરાતમાં એક કહેવત છે કે 'બાર ગાઉએ બોલી બદલાય'.

ભાષા અને બોલી વચ્ચેનો તફાવત

ભાષા	બોલી
કોઈપણ રાજ્યની ભાષા લગભગ એક હોય છે. જેમ કે ગુજરાતમાં ગુજરાતી, કર્ણાટકમાં કન્નડ વગેરે	રાજ્યમાં બોલાતી અનેક બોલીઓ હોય છે. જેમ કે, ગુજરાતમાં કાઠિયાવાડી, પટ્ટણી, સુરતી વગેરે
ભાષાનું ક્ષેત્ર વ્યાપક હોય છે.	બોલીનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત હોય છે.
ભાષાને આદર્શ મનાય છે.	બોલી વાસ્તવિક ગણાય છે.
ભાષા વ્યાકરણ તેમજ શબ્દકોષમાં માન્ય હોય છે.	બોલી વ્યાકરણ તેમજ શબ્દકોષમાં માન્ય નથી.
ભાષા વધુ પ્રસિદ્ધ હોય છે.	બોલી ઓછી પ્રસિદ્ધ હોય છે.
ભાષાને બંધારણમાં સ્થાન મળેલું હોય છે જેમ કે હાલ 22 બંધારણીય ભાષાઓ છે.	બોલીને બંધારણમાં સ્થાન ન હોય પરંતુ કોઈપણ પ્રદેશની બોલી વિશાળ અર્થમાં સ્થાપિત થાય ત્યારે ભાષામાં પરિણમે છે.

ભડલી વાક્ય

- ➔ ભડલી વાક્ય લોકસાહિત્યનો એક પ્રકાર છે. ભડલી ગામના હવામાનના વરતારાને જાણનારા એક વ્યક્તિએ પોતાના અનુભવને ગીત સ્વરૂપની રચના કરી લોકો વચ્ચે રમતી મૂકી હતી. તેને 'ભડલી વાક્યો' તરીકે ઓળખાય છે. આ વાક્યમાં મુખ્યત્વે ભવિષ્યની આગાહીનું સૂચન કરેલું હોય છે, જેમ કે સારો કે ઓછો વરસાદ, પાકની ઉત્પાદકતા, રોગચાળો વગેરેનું માર્મિક રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે.

1. વખ પખ બે ભાઈલા, વરસે તો વરસે કે વાયલા તો વાયલા.

અર્થ : જેનો અર્થ એવો થાય છે કે 27 નક્ષત્રમાંથી વખ (પુનર્વસુ) અને પખ (પુષ્ય) આ બે નક્ષત્ર વાદુલા (અનિશ્ચિત) ગણાય છે. વરસે તો ખૂબ જ વરસે છે નહીં તો કોરા જાય છે.

2. ઉત્તર ભરે તળાવડાં, દક્ષિણ ફોરાં ચાર,

પશ્ચિમ પલાળે પાઘડી, પૂર્વે તોડે પાળ.

અર્થ : આ ભડલી વાક્યમાં ઉત્તરનો વરસાદ તળાવ ભરે તેટલો જોરદાર હોય છે પરંતુ દક્ષિણ માંથી આવે તો માત્ર છાંટા થાય છે. તેવી જ રીતે પશ્ચિમનો વરસાદ પાઘડી પલાળે તેટલો અને પૂર્વ માંથી આવે તો તળાવની પાળ તોડી નાખે તેટલો મૂશળદાર હોય છે.

3. વિત્યાં વરસંત ત્રિગણા ઘાટ, ધરતી માંહી ગયા અવાટ,

ભાગ સાતનો લેતા હોય, લક્ષણ તો વરધાનાં જોય.

સોઘું શૂન્ય વધે કે ચાર, પાંચ વધે ત્રણ કાળ ધાર,

ખટ બે એક છે સમભાવ, એવી જોષી સાખ બતાવ.

અર્થ : વિતેલા વિક્રમ સવંત વર્ષને ત્રણ વડે ગુણીને તેમાં પાંચ ઉમેરવા પછી તેને સાત વડે ભાગતા જે શેષ વધે તે ઉપરથી વર્ષનું શુભ કે અશુભ સમજવું જો શેષ શૂન્ય કે ચાર વધે તો વર્ષ સારું થાય. પાંચ કે ત્રણ વધે તો દુષ્કાળ પડે. અને જો શેષ એક, બે કે છ વધે તો વર્ષ સાધારણ થાય.

4. શનિચક્રની કહું છું વાત, મેષ રાશિ કીજઈ ગુજરાત,

વૃષભમાં કરે નિરોધાચાર, જાણો ગઢ આબુ ગિરનાર.

મિથુને પીંગળ ને મુલતાન, કર્ક કાશ્મીર ખોરાસાન,

જો શનિ સિંહા કરી સિરંગ, ગઢ દિલ્હી તો હોયે ભંગ.

જો શનિ કન્યા કરે નિવાસ, તો પૂર્વે કંઈ માલવ નાશ.

તુલા વૃશ્ચિકે જો શનિ પજય, મારવાડે મહા મોટી લાય.

મકર કુંભનો જો શનિ થાય, આપ્યું અનાજ કોઈ ન ખાય.

જો ધન મીન શનિશ્વર જાય, પવન હોય પાણી ન વરસાય.

અર્થ : શનિ મેષ રાશિમાં આવે ત્યારે ગુજરાતમાં કષ્ટ આવે છે. વૃષભ રાશિમાં આવે ત્યારે સુખ છીનવાઈ જાય છે. અને આબુ ગિરનાર કષ્ટ પામે છે. જો શનિ મિથુન રાશિમાં પ્રવેશ કરે તો પીંગળ અને મુલતાન તથા કર્ક રાશિમાં પ્રવેશ કરે તો કાશ્મીર અને ખોરાસાન પ્રદેશ પર સંકટ આવે છે. શનિ સિંહ રાશિમાં પ્રવેશ કરે તો દિલ્હીમાં રાજભંગ સર્જાય છે. જ્યારે શનિ કન્યા રાશિમાં પ્રવેશ કરે તો પૂર્વ અને માલવા વિસ્તારમાં દુષ્કાળ આવે છે. શનિ જ્યારે તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે મારવાડ વિસ્તારમાં ભૂખમરો આવે છે.

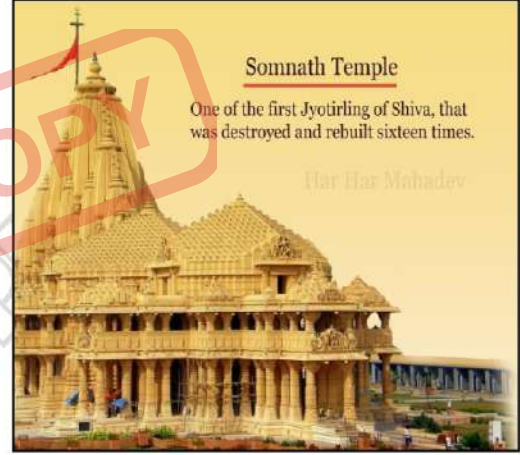
વિવિધ

પ્રવાસધામ, મહેલો, સંગ્રહાલયો
મ્યુઝિયમો, બંદરો
સંતો-સમાજસેવકો

હિન્દુ યાત્રાધામો

સોમનાથ (પ્રભાસ પાટણ, જિ. ગીર-સોમનાથ)

- ભારતના 12 જ્યોતિર્લિંગમાંનું પ્રથમ જ્યોતિર્લિંગ સોમનાથ મંદિર ગીર-સોમનાથ જિલ્લામાં પ્રભાસ પાટણ ખાતે આવેલું છે.
- લોકવાયકા મુજબ આ સોમનાથ મંદિર ચંદ્રએ ચાંદીનું, શ્રીકૃષ્ણએ સુખડનું અને ભીમદેવ પહેલાએ પથ્થરનું બંધાવ્યું હતું.
- ઈ.સ. 1026 માં મહમદ ગઝનીએ તેમજ ઈ.સ. 1299 માં અલાઉદ્દીન ખિલજીએ સોમનાથ મંદિર ધ્વંશ કર્યું હતું.
- સોમનાથના રક્ષણ અર્થે હમીરજી ગોહિલ વીરગતિ પામ્યા હતા. તેઓ લાઠીના રાજવી હતા. કવિ કલાપીએ હમીરજી ગોહિલ વિશે દીર્ઘકાવ્યની રચના કરેલી છે. સોમનાથના પટાંગણમાં ઘોડા પર બેઠેલા હમીરજી ગોહિલની વિશાળ કદની પ્રતિમા સ્થિત છે ને આજે તેઓ ત્યાં પાળિયા તરીકે પૂજાય છે.
- ઈ.સ. 1947માં સરદાર વલ્લભભાઈની પ્રેરણાથી સોમનાથ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાની શરૂઆત થઈ. સોમનાથ મંદિરના શિવલિંગની સ્થાપના ઈ.સ. 1951 માં ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ ના હસ્તે કરવામાં આવી હતી. તેના સ્થાપત્યકાર પ્રભાશંકર સોમપુરા હતા.
- સોમનાથ મંદિર 'હિરણ', 'કપિલા' અને 'સરસ્વતી' નદીના સંગમ સ્થાને આવેલ છે. જ્યાં પિતૃશ્રાદ્ધ કેન્દ્ર આવેલ છે.
- તાજેતરમાં ગુજરાત સરકારે ભગવાન શિવના તાંડવ નૃત્યને લાઈટીંગ શોથી સજ્જ કરેલ છે.
- ગુજરાત સરકાર દ્વારા અહીં વર્ષ 2007 માં 'હરિહર વન'નું નિર્માણ કરવામાં આવેલ છે.

મોઢેરાનું સૂર્યમંદિર (મોઢેરા, તા. બહુચરાજી, જિ. મહેસાણા)

- ઈ.સ. 1026-27 માં ભીમદેવ પહેલાએ મોઢેરાના સૂર્યમંદિરનું નિર્માણ પુષ્પાવતી નદીના કિનારે કરાવ્યું હતું.

ઉત્તરાર્ધ શાસ્ત્રીય નૃત્ય મહોત્સવ (મોઢેરા) — મહેસાણા

- ➔ ગુજરાતની સાંસ્કૃતિક પરંપરાને જાળવવા માટે ઈ.સ. 1992 થી રાજ્ય સરકાર દ્વારા મોઢેરા સૂર્યમંદિર ખાતે પુષ્પાવતી નદીના કિનારે ઉત્તરાર્ધ મહોત્સવનું આયોજન કરવામાં આવે છે.
- ➔ ઉત્તરાર્ધ મહોત્સવનું આયોજન સામાન્ય રીતે દર વર્ષે ઉત્તરાયણ પછી જાન્યુઆરી મહિનાના ત્રીજા સપ્તાહના અંતે કરવામાં આવે છે.
- ➔ આ મહોત્સવમાં ભારતના વિવિધ શાસ્ત્રીય નૃત્યો જેવા કે ભરતનાટ્યમ, કથક, કથકલી, ઓડિસી, મણીપુરી વગેરેનું વિશેષ આયોજન કરવામાં આવે છે.
- ➔ પ્રાચીન સમયમાં સોલંકી યુગમાં ભગવાન સૂર્યનારાયણના સાન્નિધ્યમાં નૃત્યની શરૂઆત થઈ હતી.
- ➔ મોઢેરાના સૂર્યમંદિરમાં રંગમંડપમાં સોલંકી કાળના નૃત્યની ઝલક જોવા મળે છે.
- ➔ મોઢેરા સૂર્યમંદિરનું નિર્માણ ભીમદેવ સોલંકી પ્રથમ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

તાના—રીરી મહોત્સવ

- ➔ પ્રતિવર્ષ ગુજરાતના મહેસાણા જિલ્લાના વડનગર ખાતે કારતક સુદ નોમના દિવસે શર્મિષ્ઠા તળાવ કિનારે તાના—રીરી મહોત્સવનું આયોજન કરવામાં આવે છે.
- ➔ વડનગરની પ્રસિદ્ધ સંગીત બેલડી અને નરસિંહ મહેતાની દોહિત્રી તથા શર્મિષ્ઠાની પુત્રીઓ તાના અને રીરી બે બહેનોની યાદમાં ગુજરાત દ્વારા વર્ષ 2003 થી તાના—રીરી શાસ્ત્રીય સંગીત મહોત્સવ ઉજવવામાં આવે છે.
- ➔ તાના—રીરી એવોર્ડ વર્ષ 2010 થી આપવામાં આવે છે. પ્રથમ તાના—રીરી એવોર્ડ લતા મંગેસ્કર અને ઉષા મંગેસ્કરને એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.
- ➔ તાના અને રીરીએ તાનસેનનો દાહ મલ્હાર રાગ ગાઈને સમાવ્યો હતો.

સાપુતારા વિન્ટર ફેસ્ટિવલ — ડાંગ

- ➔ સાપુતારામાં જિલ્લા પ્રશાસન દ્વારા સતત અગિયાર દિવસ સુધી વિન્ટર ફેસ્ટિવલનું આયોજન કરવામાં આવે છે.
- ➔ સાપુતારામાં કુદરતે મન ભરીને સૌંદર્ય વેર્યું છે.

- સાપુતારા સર્પગંગા નદીના કિનારે આવેલું છે.
- સાપુતારા સહ્યાદ્રી પર્વતમાળાનું સૌથી ઊંચું શિખર છે.

બરોડા મ્યુઝિયમ એન્ડ પિક્ચર ગેલેરી, વડોદરા

પિક્ચર ગેલેરીનું બાંધકામ 1914 માં પૂરું થયેલું, પરંતુ એ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધના કારણે જાહેર જનતા માટે 1921 માં ખુલ્લી મુકાઈ હતી. આગળ જતા વધારાના ખંડ પણ બંધાયા. આ બહુહેતુક મ્યુઝિયમ ગુજરાતનાં મ્યુઝિયમોમાં અગ્રિમ સ્થાન ધરાવે છે. એમાં ભૌતિકગણિતે ચાર 'યુરોપીય ખંડ' આવેલા હતા. જેમાં ગ્રીક-રોમન કલાથી માંડીને 20 મી સદી સુધીનો યુરોપીય કલાના નમૂના જોવા મળતા. બૃહદ ભારત, જાપાન, તિબેટ-નાપાળ, ઈજિપ્ત-બેબિલોન, ચીન અને ઈસ્લામી દેશોની કલાને લગતા ખંડ પણ હતા. ભારતીય સભ્યતા અને કલાને લગતી પાંચ ગેલેરીઓમાં પ્રાગ-ઐતિહાસિક, આદ્ય ઐતિહાસિક, પ્રાચીન અને મધ્યકાલીન ભારતીય કલાના નમૂના પ્રદર્શિત થયા, જ્યારે એક ખંડ વડોદરા રાજ્યના ઇતિહાસ માટે અને એક બીજો ખંડ વડોદરાની સ્થાનિક કલા માટે રખાયો.

જૂનાગઢ મ્યુઝિયમ, (જૂનાગઢ)

સરકાર બાગમાં આવેલું રસુલખાનજી મ્યુઝિયમ આઝાદી પછી 'જૂનાગઢ મ્યુઝિયમ' તરીકે ઓળખાય છે. 1949 માં ઈટવાના ખોદકામમાં મળેલા પુરાવશેષ આ મ્યુઝિયમમાં ઉમેરાયા, જેમાં રુદ્રસેન-વિહારને લગતો નોંધપાત્ર છે. મ્યુઝિયમ પુરાતત્વ કલાઓ અને હુન્નરો, પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ અને ભૂસ્તર વિદ્યાના વિભાગ ધરાવે છે. છેલ્લે એનો વહીવટ મુંબઈ સરકારને હસ્તક હતો.

કચ્છ મ્યુઝિયમ, (ભુજ)

ઈ.સ. 1877 માં સ્થપાયેલું આ મ્યુઝિયમ ગુજરાતનું સૌપ્રથમ મ્યુઝિયમ છે. અગાઉનું 'ફર્ગ્યુસન મ્યુઝિયમ' આઝાદી પછી 'કચ્છ મ્યુઝિયમ' તરીકે ઓળખાય છે. આ મ્યુઝિયમનો સંગ્રહ મુખ્યત્વે કચ્છના મહારાવોને દેશ-વિદેશમાંથી મળેલી કલાકારીગરીની વસ્તુઓ, કચ્છની સ્થાનિક હુન્નરકલાના નમૂનાઓ, કચ્છનાં ખનીજો અને કચ્છનાં શિલાલેખો તથા સિક્કાઓના સમૃદ્ધ વિભાગો ધરાવે છે.

બાર્ટન મ્યુઝિયમ, (ભાવનગર)

બાર્ટન પુસ્તકાલયના મકાનમાં શરૂ થયેલું આ મ્યુઝિયમ આગળ જતાં મૂળમાં જૂની શામળદાસ કોલેજની પ્રયોગશાળા તરીકે બંધાયેલા મકાનમાં ખસેડવામાં આવ્યું. શિલ્પકૃતિઓ, શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, સંસ્કૃત હસ્તપ્રતો, સિક્કાઓ, ઈટો, વલભીના ગોઠવાયો-5 પ્રાણિયવિદ્યાને લગતી અને બાકીની ભૂસ્તરવિદ્યા તથા પ્રાચીન વનસ્પતિ વિદ્યાને લગતી માનવવંશવિદ્યાને લગતા વિભાગમાં ભારતની લોકસંસ્કૃતિ તથા આદિવાસી જાતિઓની સંસ્કૃતિ રજૂ થઈ.

પ્રાચીન બંદરો

લોથલ

- લોથલ ખંભાતના અખાત નજીક લીબડી-ભોગાવો નદીને કિનારે અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકામાં સરગવાલા ગામ ખાતે આવેલું સિંધુ સભ્યતાનું સ્થળ છે.
- 'લોથલ' નો શાબ્દિક અર્થ : 'મરેલાઓનો ટેકરો' અથવા 'લાશોનો ઢગલો'.
- ઈ.સ. 1954માં ડો. એસ. આર. રાવ દ્વારા તેનું ઉત્ખનન કાર્ય કર્યું હતું અને તેમણે આ સ્થળને 'લઘુ હડપ્પા' કે 'લઘુ મોહેન્જો-દરો' કહ્યું છે.
- લોથલ એક બંદર હોવાથી ત્યાંથી વિશ્વની સૌથી પ્રાચીન ગોદી (ડોકયાર્ડ) મળી છે.
- લોથલ નગર બે વિભાગમાં વહેંચાયેલું હતું. (1) ઉપલું નગર(શાસકોનું નિવાસ) (2) નીચલું નગર(આમ પ્રજા)
- લોથલમાંથી મણકા બનાવવાની અને શારવાની ફેકટરી મળી આવી છે.
- ફક્ત લોથલ અને કાલીબંગન (રાજસ્થાન)માંથી અગ્નિકુંડો મળી આવેલ છે.
- લોથલમાંથી મુદ્રાઓ, શતરંજ જેવી રમત, માપ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતી હાથીદાંતની પટ્ટીઓ મળી આવી છે.
- લોથલમાં એકબીજાને કાટખૂણે મળતા પહોળા રસ્તાઓ, મોટા મકાનોમાં ફૂવાની સગવડ, રસ્તાઓ પર ભૂગર્ભ ગટર વ્યવસ્થા વગેરે આયોજનો જોવા મળે છે.
- લોથલમાંથી સિંધુ લિપિમાં કોતરાયેલ મુદ્રાઓ અને છાપો મળી આવ્યા છે જે હજુ સુધી ઉકેલી શકાયા નથી.
- પકવેલ માટીનું ઘોડાનું રમકડું, દિશા શોધક યંત્ર અને ફારસની મહોર મળી આવી છે.
- એક શિંગડાવાળા બળદની આકૃતિ, અનાજ દળવાની પથ્થરની ઘંટી સૌપ્રથમ મળી આવી છે.
- માટીના રમકડાં તથા ધાતુના વાસણો પર ચિત્રકામ અને નકાશીકામ જોવા મળે છે.
- 21 માનવ હાડપિંજરો મળી આવ્યાં છે તેમજ એક સ્થળેથી યુગ્મ હાડપિંજરો પણ મળી આવ્યા છે.

સાહિત્ય ક્ષેત્રે અપાતા પુરસ્કારો

રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક

- ગુજરાતી સાહિત્ય સભા દ્વારા દર વર્ષે રણજિતરામ વાવાભાઈ મહેતાની યાદમાં અપાય છે.
- 1928માં આ પુરસ્કાર સૌપ્રથમ ઝવેરચંદ મેઘાણીને આપવામાં આવ્યો હતો.
- રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક મેળવનાર પ્રથમ મહિલા હિરાબહેન પાઠક (1974) હતા.
- વર્ષ 2015નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક કુમારપાળ દેસાઈને આપવામાં આવ્યો હતો.

નરસિંહ મહેતા પુરસ્કાર

- આ પુરસ્કાર 1999થી આપવામાં આવે છે. જેમાં 1,51,000 રોકડા તથા નરસિંહ મહેતાની ધાતુની પ્રતિમા અર્પણ થાય છે.
- આ પુરસ્કાર દર વર્ષે શરદ પૂર્ણિમા (આસો સુદ પૂનમ)ના દિવસે જુનાગઢની સંસ્થા 'રૂપાયતન' દ્વારા મોરારી બાપુના હસ્તે આપવામાં આવે છે.
- સૌપ્રથમ આ એવોર્ડ રાજેન્દ્ર શાહને 1999માં આપવામાં આવ્યો હતો.
- વર્ષ 2018નો નરસિંહ મહેતા પુરસ્કાર વિનોદ જોશીને આપવામાં આવ્યો હતો.
- વર્ષ 2019નો નરસિંહ મહેતા પુરસ્કાર ખલીલ ઈસ્માઈલ મકરાણી (ધનતેજવી)ને આપવામાં આવ્યો હતો.

ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી પુરસ્કાર

- આ સંસ્થાની સ્થાપના 1982માં ગાંધીનગરમાં થઈ હતી.
- ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી દ્વારા 2016થી સૌ પ્રથમવાર સાહિત્ય રત્ન એવોર્ડ ડો.ગુણવંત શાહને તેમના સાહિત્ય ક્ષેત્રના પ્રદાન બદલ આપવામાં આવ્યો હતો.
- વર્ષ 2017નો સાહિત્યરત્ન એવોર્ડ ભગવતીકુમાર શર્માને આપવામાં આવ્યો હતો.
- ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી દ્વારા 2016થી હાસ્ય ક્ષેત્રે રમણભાઈ નીલકંઠ હાસ્ય પારિતોષિક આપવાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. સૌપ્રથમ આ એવોર્ડ વિજેતા વિનોદ ભટ્ટ હતા.
- વર્ષ 2017 રમણભાઈ નીલકંઠ હાસ્ય પુરસ્કાર તારક મહેતાને આપવામાં આવ્યો હતો.
- રમણભાઈ નીલકંઠ હાસ્ય પુરસ્કારમાં 1,00,000/- ની ધનરાશી આપવામાં આવે છે.

ગુજરાતના સંતો અને સમાજસેવકો

નરસિંહ મહેતા

- નરસિંહ મહેતાનો જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના તળાજામાં થયો. પરંતુ તેની કર્મભૂમિ જૂનાગઢને બનાવી. જૂનાગઢના રાજા રા'માંડલીકે તેમની ભકિતની પરીક્ષા કરી. ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેમણે પદ, ભજન, પ્રભાતિયાના સર્જક ગણાય છે. કૃષ્ણભકિત પર તેમણે જ્ઞાનમાર્ગી અને ભકિતમાર્ગી પદોની શૃંખલા સર્જી. જેને ગુજરાતના આદિકવિ તરીકેનું બિરુદ મળ્યું છે. જેઓએ ઝૂંલણા છંદમાં પદની રચના કરેલી છે. જેઓ મલ્હાર રાગ ગાવામાં પ્રવિણ હતા. વર્ષ 1999થી તેમની સ્મૃતિમાં 'નરસિંહ મહેતા પુરસ્કાર' ગુજરાતી સાહિત્ય ક્ષેત્રે આપવામાં આવે છે. આ પુરસ્કારનાં પ્રથમ વિજેતા રાજેન્દ્ર શાહ હતા. વર્ષ 2015માં તેમના જન્મની 500 વર્ષની ઉજવણી જૂનાગઢ ખાતે કરવામાં આવી. જૂનાગઢમાં નરસિંહ મહેતા યુનિવર્સિટીની સ્થાપના થઈ.

દાદા મેકરણ

- કચ્છના રણમાં ભૂલા પડેલા અનેક મુસાફરોનો જીવ બચાવનાર અને ભૂખ્યાને ભોજન અને પાણી પહોંચાડવા માટે દાદા મેકરણ કચ્છના ખાંભડા ગામમાં થઈ ગયા. તેમની પાસે લાલિયા નામનો ગધેડો અને મોતિયા નામનો કૂતરો હતો. શ્રી મેકરણ દાદાનો આશ્રમ આજે પણ કચ્છમાં આવેલો છે. શ્રી દાદા મેકરણની સમાધિ કચ્છના ભૂજ તાલુકાના ધ્રાંગ ગામે આવેલી છે.

સતી તોરલ

- સતી તોરલે લૂંટારા જેસલને જીવનનું રહસ્ય સમજાવ્યું અને તેના મનમાંથી મૃત્યુનો ભય દૂર કરી તેનું હૃદય પરિવર્તન કર્યું. જેસલ-તોરલની સમાધિ અંજારમાં છે.

સહજાનંદ સ્વામી

- ઉત્તરપ્રદેશના અયોધ્યા પાસેના છપૈયા ગામમાં જન્મેલા શ્રી સહજાનંદ સ્વામીનું બાળપણનું નામ ઘનશ્યામ હતું. શ્રી સહજાનંદ સ્વામીએ અમદાવાદ અને વડતાલમાં ગાદી સ્થાપી હતી. શ્રી સહજાનંદ સ્વામી એ શિક્ષાપત્રી અને વચનામૃત જેવા અમૂલ્ય ગ્રંથોની ભેટ આપી છે. શિક્ષાપત્રી ગ્રંથમાં કુલ 212 શ્લોક છે.
- શ્રી સહજાનંદ સ્વામી ગુજરાતમાં સૌપ્રથમ જૂનાગઢના લોજ ગામમાં પધાર્યા. હિમાલયમાં તપસ્યા કર્યા બાદ નીલકંઠ નામથી ઓળખાયા. રામાનંદ પાસે દીક્ષા લીધા બાદ સહજાનંદ સ્વામીએ સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી અને ગુજરાતને કર્મભૂમિ બનાવી. આ સંપ્રદાયનું મૂળ સ્થાન વડતાલ અને ગઢડા છે.

ભોજા ભગત

- મુળ દેવકીગાલોળ રાજકોટ જિલ્લાના ભોજાભગત પાટીદાર સમાજના સાવલિયા પરિવારમાં જન્મ થયો. તેમણે કર્મભૂમિ અમરેલી જિલ્લાના ફતેહપુરા(હાલ ભોજલધામ) ને બનાવી. વીરપુરના સંત જલારામના તેઓ ગુરુ હતા. તેમણે કટાક્ષમય ભાષામાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં 'ચાબખા' સાહિત્ય પ્રકારની રચના કરી. તેમનું કાચબા-કાચબીનું ભજન જાણીતું છે. "જીવને શ્વાસ તણી સગાઈ, ઘરમાં ઘડીય ન રાખે ભાઈ" જે તેમની જાણીતી પંક્તિ છે.

મહાવરા માટે અગત્યના નમૂનારૂપ પ્રશ્નો

- ખંભાલીડાની બૌદ્ધ ગુફાઓ કયા જિલ્લામાં આવેલી છે ?
(A) રાજકોટ (B) જૂનાગઢ
(C) પોરબંદર (D) જામનગર
- ઐતિહાસિક સ્થાપત્યના નિર્માણ અનુસાર બંધબેસતા જોડકા જોડો.
(1) અડાલજની વાવ અ. મીનળ દેવી
(2) રાણકી વાવ બ. અનુપમા દેવી
(3) ઘોળકાનું મલાવ તળાવ ક. રાણી ઉદયમતી
(4) દેલવાડાના દેરાસરો ડ. રૂડાબાઈ
(A) 1-ડ, 2-ક, 3-અ, 4-બ (B) 1-બ, 2-ડ, 3-ક, 4-અ
(C) 1-બ, 2-ક, 3-ડ, 4-અ (D) 1-બ, 2-ક, 3-અ, 4-ડ
- કુંભારીયાના જૈન મંદિરો કોણ બંધાવ્યા છે ?
(A) વિમલમંત્રીએ (B) ત્રિભુવનપાળે
(C) સિદ્ધરાજ જયસિંહે (D) મીનળ દેવીએ
- મેરાયો કયા લોકોનું લોકનૃત્ય છે ?
(A) સૌરાષ્ટ્રનું પટેલોનું
(B) સુરતના જિલ્લાના હળપતિ આદિવાસીઓનું
(C) તડવી આદિવાસીઓનું
(D) બનાસકાંઠાના વાવ તાલુકાના ઠાકોરોનું
- મુસ્લિમ સમાજનું પવિત્ર સ્થાન 'મીરા દાતાર' કયાં આવેલું છે ?
(A) ઉનાવા (B) એહમદનગર
(C) ઉદવાડા (D) સિદ્ધપુર
- ગોળ ગધેડાનો મેળો કયા જિલ્લામાં ભરાય છે ?
(A) દાહોદ (B) બનાસકાંઠા
(C) ભરૂચ (D) સુરત
- આયના મહેલ કયાં, આવેલો છે ?
(A) વડોદરા (B) જૂનાગઢ
(C) ભુજ (D) જામનગર
- ટીપ્પણી નૃત્ય કયારે કરવામાં આવે છે ?
(A) પાક લેતા સમયનું
(B) મકાન બનાવતી વખતે
(C) વર્ષાઋતુની વધામણી વખતે
(D) પ્રકૃતિ પુજા માટે
- ગુજરાતનું સ્થળ બૌદ્ધ સ્તૂપ અને વિહાર માટે પ્રખ્યાત છે ?
(A) શામળાજી (B) દેવની મોરી
(C) પ્રભાસ પાટણ (D) દ્વારકા
- કઈ જોડ સાચી રીતે જોડાયેલ છે ?
(A) સોમનાથ - જ્યોતિર્લિંગ
(B) શામળાજી - રાધેકૃષ્ણ મંદિર
(C) નારાયણ સરોવર - જૈનતિથિ
(D) સતાધાર - જલારામ બાપા
- પાટણની રાણકીવાવ કેટલા માળની છે ?
(A) પાંચ (B) સાત
(C) ત્રણ (D) નવ
- નીચે લોકનૃત્યો અને નૃત્ય કરનારાઓની વિગતો આપી છે, તેમની સાચી જોડનો યોગ્ય ક્રમ કયો થશે ?
1. મેરાયો અ. કોંકણા લોકો
2. બોહાડા બ. ઠાકોર કોમના લોકો
3. હુડીલા ક. બનાસકાંઠા વિસ્તારનું શૌર્ય ગાન
4. આલેણી- ડ. માતાજીની આસપાસ ઘેરો હાલેણી કરી કરવામાં આવે
ઈ. તડવીઓની સ્ત્રીઓ
(A) 1-ક, 2-ઈ, 3-ડ, 4-બ
(B) 1-ડ, 2-બ, 3-અ, 4-ક
(C) 1-બ, 2-અ, 3-ક, 4-ઈ
(D) 1-ઈ, 2-ક, 3-ડ, 4-અ

1)	A	2)	A	3)	A	4)	D	5)	A	6)	A
7)	C	8)	B	9)	B	10)	A	11)	B	12)	A

અગાઉની પરીક્ષામાં પૂછાયેલા પ્રશ્નો

ગુજરાત વહીવટી સેવા વર્ગ-1 તથા મુલકી સેવા વર્ગ-1\2 પરીક્ષા- 2007

- ચિત્રકાર અમિત અંબાલાલ કઈ ચિત્રકળા સાથે જોડાયેલા છે ?
(A) લઘુચિત્ર (B) પિછવાઈ
(C) આધુનિક (D) આમાંની કોઈ નહીં.
- દિવાળીબેન ભીલનું નામ કયા સંગીત સાથે જોડવામાં આવે છે ?
(A) લોક સંગીત (B) શાસ્ત્રીય સંગીત
(C) ફિલ્મી ગીતો (D) સુગમ સંગીત
- સિનેગોગ કયા ધર્મનું પ્રાર્થના સ્થળ છે ?
(A) બૌદ્ધ (B) શીખ
(C) યહૂદી (D) ખ્રિસ્તી

હેડ કલાર્ક વર્ગ-3/2011

- ગુજરાતનો સૌથી વધુ 'ભાતીગળ અને લોકમેળા' તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે.....
(A) વૌઠાનો મેળો (B) શામળાજીનો મેળો
(C) શિવરાત્રિનો મેળો (D) તરણેતરનો મેળો
- કયા ધર્મમાં અહિંસાને પરમોધર્મ કહ્યો છે ?
(A) બૌદ્ધ (B) ખ્રિસ્તી
(C) જૈન (D) મુસ્લિમ

પોલીસ સબ-ઈન્સ્પેક્ટર નશાબંધી-2011

- વારલી ચિત્રકળા પ્રદેશમાં પ્રચલિત નથી.
(A) દીવ (B) દાદરા નગર હવેલી
(C) દમણ (D) ગીર

TET (1 થી 5) - 2012

- ગુજરાતમાં ભરાતા મેળા અને જિલ્લાના સંદર્ભમાં કઈ જોડ ખોટી છે ?
(A) વૌઠાનો મેળો - અમદાવાદ
(B) ભવનાથનો મેળો - જૂનાગઢ
(C) માધવરાયનો મેળો - પોરબંદર
(D) બધા સાચા

- નીચેનામાંથી કયું એક ગુજરાતનું લોકપ્રિય લોક નાટ્યકલાનો પ્રકાર છે ?
(A) જાત્રા (B) ગરબા
(C) ભવાઈ (D) કાલબેલિયા

PSI પરીક્ષા તા. 02-09-2012

- ઓમકારનાથ ઠાકુર શાની સાથે સંકળાયેલા છે ?
(A) ફિલ્મ (B) શાસ્ત્રીય સંગીત
(C) નૃત્ય (D) ચિત્રકળા
- ગુજરાતી મહિના પ્રમાણે તરણેતરનો મેળો કયા મહિનામાં ભરાય છે ?
(A) શ્રાવણ (B) ભાદરવો
(C) આસો (D) અધિક માસ

વાણિજ્યિક વેરા નિરીક્ષક વર્ગ-3/2012

- ગોકર્ણથણ કયા સમાજનું લોકનૃત્ય છે ?
(A) જૂનાગઢના સીદી
(B) સૌરાષ્ટ્રમાં કોળી-કણબી
(C) દક્ષિણ ગુજરાતના હળપતિ
(D) પંચમહાલના ભીલ
- અમદાવાદમાં દર વર્ષે શિયાળામાં યોજાતો 'સપ્તક' મહોત્સવ કઈ બાબત સાથે સંબંધિત છે ?
(A) શાસ્ત્રીય સંગીત (B) નૃત્ય
(C) કવિ સંમેલન (D) રમતગમત

સબ રજિસ્ટ્રાર - 2013

- ગુજરાતની ભાષા કઈ ભાષા પરથી ઉતરી આવી છે ?
(A) હિન્દી (B) સંસ્કૃત
(C) ફારસી (D) ઉર્દૂ
- નીચેનામાંથી કયું સાચુ નથી ?
(A) તાના રીરી મહોત્સવ - વડનગર
(B) રણોત્સવ - ધોરડો
(C) ગ્રીષ્મ મહોત્સવ - સાપુતારા
(D) ઉત્તરાર્ધ મહોત્સવ - અંબાજી

1)	B	2)	A	3)	C	4)	D	5)	C	6)	D	7)	D
8)	C	9)	B	10)	B	11)	B	12)	A	13)	B	14)	D

697. નીચે સાહિત્ય કૃતિને તેમના સાહિત્યકારો સાથે જોડેલી છે. આ યુગ્મ પૈકી કયા યુગ્મ સાચાં છે ?

A

B

1. માનવીની ભવાઈ	a. પન્નાલાલ પટેલ
2. ચહેરા	b. બકુલ મહેતા
3. ભદ્રંભદ્ર	c. રા. વિ. પાઠક
4. મિથ્યાભિમાન	d. દલપતરામ

નીચેના પૈકી યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો.

- (A) માત્ર 1 અને 2 (B) માત્ર 2 અને 4
(C) માત્ર 1 અને 4 (D) માત્ર 1, 2 અને 3

GPSC દહેજ પ્રતિબંધ અધિકારી કમ પ્રોટેક્શન

અધિકારી

પરીક્ષા તા. -01-03-2020

698. ગુજરાતમાં દાંડિયો નામનું પખવાડિક કોણે શરૂ કર્યું હતું ?

- (A) ઈચ્છારામ દેસાઈ (B) નવલરામ
(C) નર્મદ (D) મહીપતરામ રૂપરામ

699. નીચે જણાવેલ સ્થળ અને તેનું મહત્વ દર્શાવતા જોડકાઓને યોગ્ય રીતે ગોઠવો.

1. રાણકી વાવ	a. વડોદરા
2. દાદા હરિની વાવ	b. ભૂજ
3. લક્ષ્મી વિલાસ પેલેસ	c. પાટણ
4. આયના મહેલ	d. અમદાવાદ
- (A) 1-d, 2-a, 3-b, 4-c (B) 1-c, 2-d, 3-a, 4-b
(C) 1-a, 2-b, 3-c, 4-d (D) 1-b, 2-c, 3-d, 4-a

700. ગુજરાતના મેળાઓ અને સંબંધિત જિલ્લાઓને યોગ્ય રીતે ગોઠવો.

1. વૌઠાનો મેળો	a. કચ્છ
2. તરણેતરનો મેળો	b. અમદાવાદ
3. પલ્લીનો મેળો	c. સુરેન્દ્રનગર
4. રવેચીનો મેળો	d. ગાંધીનગર
- (A) 1-c, 2-d, 3-a, 4-b (B) 1-b, 2-c, 3-d, 4-a
(C) 1-d, 2-a, 3-b, 4-c (D) 1-a, 2-b, 3-c, 4-d

701. અમદાવાદની પ્રસિદ્ધ 'જામા મસ્જિદ' કોના સમય દરમિયાન બાંધવામાં આવેલ હતી ?

- (A) અહમદશાહ (B) ઔરંગઝેબ
(C) મહમદ બેગડો (D) મુઝફ્ફરશાહ

702. નીચે જણાવેલ સંગ્રહાલયો અને તેના સ્થાન દર્શાવતા જોડકાઓ પૈકી કયું જોડકું યોગ્ય નથી ?

- (A) કેલિકો મ્યુઝિયમ - અમદાવાદ
(B) વૉટસન મ્યુઝિયમ - રાજકોટ
(C) દરબાર હોલ મ્યુઝિયમ - જૂનાગઢ
(D) બાર્ટન મ્યુઝિયમ અને ગાંધી સ્મૃતિ - જામનગર

703. ગુજરાતના લોક નૃત્યો અને તેના વિસ્તારના જોડકાઓ પૈકી કયા જોડકા યોગ્ય છે ?

1. ગોફ ગુંથણ રાસ - સૌરાષ્ટ્રના કોળીઓનું નૃત્ય
2. પઢારોનું નૃત્ય - નળકાંઠા વિસ્તાર
3. મેરાયો નૃત્ય - વાવ તાલુકો, બનાસકાંઠાનો વિસ્તાર
4. શિકાર નૃત્ય - જૂનાગઢનો વિસ્તાર
(A) 1, 2 અને 4 યોગ્ય છે. (B) 1, 3 અને 4 યોગ્ય છે.
(C) 1, 2 અને 3 યોગ્ય છે. (D) 2, 3 અને 4 યોગ્ય છે.

704. ભરતકામના પ્રકાર અને તે સંબંધિત રાજ્યોની જોડીઓ પૈકી કઈ જોડ યોગ્ય નથી ?

1. પિછવાઈ - મધ્યપ્રદેશ
2. શમીલામી - મણિપુર
3. રબારી ભરત - ગુજરાત
4. ફુલ પટ્ટીક કા કામ - ઉત્તરપ્રદેશ
(A) 4 (B) 1
(C) 2 (D) 3

705. નીચેના વાક્યો તપાસો :

1. રાણી ઉદયમતીએ પ્રજા કલ્યાણ માટે 'રાણીની વાવ' બનાવેલ હતી. રાજમાતા મીનળદેવીએ 'ધોળકામાં મલાવ તળાવ' અને વિરમગામમાં મુનસર તળાવ બનાવેલ હતાં.
2. રાણી નાઈકીદેવીએ શાહબુદ્દીન ઘોરીના સૈન્યને કારમી હાર આપેલ હતી.
3. સોલંકી શાસનમાં પાટણ, 'વિદ્યાનું ધામ' બનેલ હતું અને ત્યાં અહિંસા, લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનો ત્રિવેણી સંગમ જોવા મળતો હતો.
4. ઈ.સ.1526માં બાબરે પાણીપતના યુદ્ધમાં ઈબ્રાહીમ લોદીને હરાવીને મોગલ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરેલ હતી.
(A) 1, 2, 3 અને 4 વાક્યો યોગ્ય છે.
(B) 1, 2 અને 3 વાક્યો યોગ્ય છે.
(C) 1, 2 અને 4 વાક્યો યોગ્ય છે.
(D) 2, 3 અને 4 વાક્યો યોગ્ય છે.

પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર (તા.08/02/2020)

1. ગુજરાતી ચલચિત્રોમાં વિષયવસ્તુના નિરૂપણમાં બદલાતી જતી માવજત અને તેના સમાજ પર પ્રભાવનું મૂલ્યાંકન કરો.
2. વિશ્વભરમાં અજોડ ગણાતાં ગુજરાતના હવેલી સ્થાપત્ય પર નોંધ લખો.
3. ગુજરાતી રંગભૂમિમાં પ્રાયોગાત્મક નાટકોની લોકસ્વીકૃતિઓ એક ચીલો ચાતર્યો છે. ચર્ચા કરો.

રાજ્ય વેરા નિરીક્ષક (તા.01/12/2019)

1. ગાંધીજીના આદર્શો ઉપર આધારિત ભારતીય ચલચિત્રોનો સમાજ પર પડેલા પ્રભાવ બાબતે ટૂંકનોંધ લખો.

ચીફ ઓફીસર (તા.13/07/2019)

1. સોલંકી કાળ દરમિયાન ગુજરાતમાં બંધાયેલા દેવાલયોના સ્થાપત્ય સ્વરૂપ અંગે સંક્ષિપ્તમાં જણાવો.
2. ગુજરાતની લોકચિત્રકલાના પ્રકારો અને પ્રતીકો અંગે નોંધ કરો.

GPSC Class-1/2 (તા.24/02/2019)

1. સુવિખ્યાત બિનગુજરાતી કલાકારો દ્વારા ગવાયેલા ગુજરાતી ગીતો અંગે ટૂંકી નોંધ લખો.
2. ગુજરાતી ગદ્યસાહિત્ય (નવલકથા/નવલિકા/વાર્તાઓ) ઉપરથી બનેલા ચલચિત્રો પર ટૂંકમાં નોંધ લખો.
3. ભક્તિ આંદોલન એ વિરોધ અને અસંમતિનું આંદોલન હતું. આ વિધાનની મૂલ્યાત્મક ટીપ્પણી કરો.
4. ગુજરાતમાં પ્રવાસન / યાત્રાધામની બૌદ્ધ સર્કીટ (Buddhist Circuit) અંગે નોંધ લખો.

પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર (તા.18/05/2018)

1. કોઈપણ પાંચ ભારતીય સ્ત્રી નાટ્યકારોના નામ જણાવો.
2. છોટાઉદેપુરમાં ઉજવાતા ત્રણ મહત્વના લોકમેળાઓ તથા તેના સાંસ્કૃતિક મૂલ્ય વિશે ટૂંક નોંધ લખો.
3. શિલ્પ અને સ્થાપત્યના ઉત્કૃષ્ઠ નમૂના તરીકે અડાલજની વાવ ઉપર નોંધ લખો.
4. તાજેતરમાં માધવપુર (ઘેડ) ખાતે યોજાયેલ 'એક ભારત, શ્રેષ્ઠ ભારત' ના બેનર હેઠળ ઉત્તર-પૂર્વના રાજ્યો અને ગુજરાત વચ્ચે સાંસ્કૃતિક એક્યના મેળા વિશે વિવેચનાત્મક નોંધ લખો.
5. રંગભૂમિ ઉપર અભિનય કરીને સુવિખ્યાત બનેલાં ભારતીય ચલચિત્રના મહત્વનાં ગુજરાતી અભિનેતાઓ-અભિનેત્રીઓ વિશે નોંધ લખો.

GPSC Class-1/2 (તા.23/09/2017)

1. ગુજરાતી લોકચિત્રકળામાં ઓળિયા કોને કહેવામાં આવે છે ?
2. કોઈપણ પાંચ ગુજરાતી નારીવાદી ટૂંકી વાર્તાકારોના નામ અને તેમની વાર્તાઓના શિર્ષકો જણાવો.
3. ગરબા / રાસનૃત્યની પ્રાદેશિક વિવિધતાઓ સહ મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓનું વર્ણન કરો.
4. ગુજરાતી ભવાઈ પરંપરાનું સામાજિક-સાંસ્કૃતિક મૂલ્ય દર્શાવો.
5. પશ્ચિમ ભારતીય સ્થાપત્ય કથાનકોમાં જોવા મળતાં-જીવનનો આનંદ અને પ્રેમના તત્વો વિશે મુદ્રાવાર નોંધ લખો.
6. 'ગુજરાતના સમાજ જીવનની સમજણ માટે લોકગીતો ખૂબ મહત્વનો સ્ત્રોત છે.' ચર્ચા કરો.

નાયબ મામલતદાર (તા.12/03/2017)

1. સિંધુ સભ્યતાના મકાનોનું સ્થાપત્ય કલાની દ્રષ્ટિએ મૂલ્યાંકન કરો.
2. ચિત્ર અને વિચિત્ર મેળો શું છે ?
3. રવિશંકર રાવળનું ચિત્રકલાના ક્ષેત્રે પ્રદાન દર્શાવો.
4. 'જયશંકર સુંદરી' તરીકે લોકપ્રિય થયેલા કલાકારનું નામ અને તેમને 'સુંદરી' તરીકે ભજવેલ નાટક વિશે જણાવો.

લેખક વિશે....

શ્રી સંજય ચતુરભાઈ પાઘડાજી B.A. M.A (ગુજરાતી), B.C.J.P (પત્રકારત્વ) ની પદવી હાંસલ કરી છે. દક્ષિણ ગુજરાતમાં વર્ષ ૨૦૦૫ થી 'ઉપનિષદ એકેડમી' ની શરૂઆત કરી. સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાના ક્ષેત્રમાં કાર્યરત જુદી જુદી અનેક સંસ્થાઓ સાથે તેઓ એક દાયકાથી વધુ સમયનો શિક્ષણ-પ્રશિક્ષણનો અનુભવ ધરાવે છે. તેમના માર્ગદર્શન હેઠળ દક્ષિણ ગુજરાતના અનેક વિદ્યાર્થીઓ સરકારના વિવિધ વિભાગની સેવામાં કાર્યરત છે. હાલ તેઓ સુરત સ્થિત સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની તૈયારી માટે જાણીતી 'યુવા ઉપનિષદ ફાઉન્ડેશન' સંસ્થાનાં ડાયરેક્ટર છે, અને સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની તૈયારી કરાવતી જાણીતી સંસ્થા (SPIPA) માં પણ માર્ગદર્શન આપે છે.

સંજય પાઘડાજી

શ્રી અજય પટેલ (B.Sc.) UPSC / GPSC દ્વારા લેવાતી રાજ્ય અને કેન્દ્ર સરકારની સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓની સઘન તૈયારીઓનો બહોળો અનુભવ ધરાવે છે. છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાના તાલીમ કેન્દ્ર સાથે ધનિષ્ઠ રીતે સંકળાયેલા છે. સુરત શહેરમાં વર્ષ 2011 થી સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાના ઉમેદવારોને માર્ગદર્શન અને દિશા - નિર્દેશન માટે તેમણે યુવા ઉપનિષદ ફાઉન્ડેશનની શરૂઆત કરી અને હાલ તેઓ આ સંસ્થાનાં ડિરેક્ટર છે, અને સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની તૈયારી કરાવતી જાણીતી સંસ્થા (SPIPA) માં પણ માર્ગદર્શન આપે છે.

અજય પટેલ

શ્રી હિરેન દેવચંદભાઈ કાકડિયાએ (M.A) (ઈતિહાસ, રાજ્યશાસ્ત્ર, શિક્ષણશાસ્ત્ર), B.Ed., GSET, અને પત્રકારત્વ (P.G.D.J) ની પદવી મેળવેલ છે. તેઓ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની તૈયારી કરાવતી દક્ષિણ ગુજરાતની અન્ય જાણીતી સંસ્થા SPIPAમાં માર્ગદર્શન આપે છે. ગુજરાત જાહેરસેવા આયોગ (GPSC) દ્વારા વર્ગ-૨, ઈતિહાસ વિષયના આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર (G.E.S.) તરીકે પસંદગી પામ્યા છે.

હિરેન કાકડિયા

**યુવા ઉપનિષદ પબ્લિકેશનનું પુસ્તક ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો
પ્રકાશિત કરતા હર્ષ અનુભવીએ છીએ**

YUVA UPNISHAD
PUBLICATION

2nd Floor, Ankur Shopping Center, Near Gujarat Gas Circle,
Adajan, Surat. Mo: 99094 49289

9 788194 488941